

Projektrapport
av Matilda Dahlquist
2010

Kyrkliga inventarier och inventarie- förteckningar

Göteborgs stifts skriftserie 2010:1
ISBN 978-91-978433-2-4

Rapporten är skriven av Matilda Dahlquist, stiftsantikvarie.

Tryck: Billes Tryckeri AB, Mölndal, 2010
Ansvarig utgivare: Ingvar Humlén
© Göteborgs stift

Göteborgs stift
Box 11937
404 39 Göteborg
031-771 30 00
www.svenskakyrkan.se/goteborgsstift
<http://anslagstavlan.goteborgsstift.org>

Omslagsfoto: Carina Frykman samt Västarvet/Studio Västsvensk Konservering. Motiven är hämtade från följande kyrkor: Kålleröd, Fors, Fiskebäckskil, Johanneberg, Grimeton, Marstrand, Svenneby gamla, Rolfstorp, S:t Peder.

Innehåll

1. Inledning.....	5
2. Kyrkliga inventarier – en kulturskatt	7
Lagstiftning i äldre tid	7
Kulturminneslagens och kyrkoordningens bestämmelser	8
3. Kyrkans inventarieförteckning.....	10
Olika typer av förteckningar	10
Identifierade problem	11
4. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde	13
Vilka föremål är kyrkliga inventarier?	13
Vilka föremål är kulturhistoriskt värdefulla?	14
Generella urvalsprinciper	15
Avgränsning mellan fast och lös egendom	17
I vilka kyrkor är inventarier skyddade?	19
Kyrkliga inventarier på begravningsplatser	21
5. Råd och riktlinjer för upprättande av inventarieförteckningar	24
Syfte och omfattning	24
Vilka uppgifter ska vara med?	25
Manuell eller digital inventarieförteckning.....	27
Arkivfrågor	28
6. Tillsyn av kyrkliga inventarier	30
Församlingens ansvar	30
Stiftets kontroll.....	31
Länsstyrelsens roll.....	34
Vilka åtgärder kräver tillstånd?.....	36
7. Övriga inventariefrågor	39
Vård och hantering av kyrkliga inventarier.....	39
Vård- och underhållsplaner	40
Säkerhetsåtgärder.....	40
Kyrkoantikvarisk ersättning	42
8. Avslutande diskussion.....	44
9. Sammanfattning	47
10. Referenser	49
Bilaga 1: Utdrag ur kulturminneslagen, kulturminnesförordningen, kyrkoordningen	
Bilaga 2: Förslag till tillsynsprotokoll	

1. Inledning

I våra kyrkor finns det åtskilliga föremål. De kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarierna skyddas av kulturminneslagen och ska vara förtecknade i en inventarieförteckning. I varje församling ska det dessutom finnas utsedda inventarieansvariga personer. Förutom den statliga tillsyn som sker via länsstyrelsen har även stiftet en tillsynsfunktion avseende de kyrkliga inventarierna. Detta är en ordning som funnits under mycket lång tid, men ändå finns det många oklarheter på området. Stiftskansliet, och även länsstyrelsen, får regelbundet frågor från församlingarna rörande kyrkornas inventarier och rutiner kring upprättande av inventarieförteckningar.

Nationella riktlinjer för kyrkliga inventarieförteckningar saknas, vilket är ett stort problem. Istället förekommer olika typer av råd och anvisningar från stift, länsstyrelser eller andra aktörer. Följden har blivit att församlingarna inte förtecknar sina inventarier på något enhetligt sätt. Alla församlingar har i regel någon form av inventarieförteckning, men den kan se mycket olika ut. Disposition, omfattning och urvalskriterier skiljer sig åt liksom formerna för tillsyn och kontroll, såväl mellan församlingar som i olika stift. Även länsstyrelsernas tillsyn utövas olika.

Mot bakgrund av denna situation initierade därför Göteborgs stift ett projekt som belyser problemområdet kyrkliga inventarier och inventarieförteckningar. Satsningen har genomförts under perioden april-november 2009 med stöd av kyrkoantikvarisk ersättning. Ansvarig för projektets genomförande har varit stiftsantikvarie Matilda Dahlquist.

En utgångspunkt har varit att försöka definiera det centrala begreppet *kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier*, liksom att belysa gällande lagstiftning och förekommande förhållningssätt och praxis avseende kyrkliga inventarier och inventarieförteckningar. En viktig uppgift har också varit att undersöka hur stiftens respektive länsstyrelsens tillsyn fungerar, och om den kan förbättras. Inom ramen för projektet har ett antal olika typer av förteckningar och modeller granskats. Vidare har samtal genomförts med företrädare från församlingar, stift, länsstyrelser, Riksantikvarieämbetet samt andra berörda såsom programleverantörer och konsulter. Det skriftliga källmaterial som återfunnits i ämnet har gått igenom.

Förutom föreliggande projektrapport utarbetas även mer kortfattade råd och anvisningar för upprättande av inventarieförteckningar till församlingarna, liksom ett tillsynsprotokoll som stöd vid de lagstadgade kontrollerna av de kyrkliga inventarierna. Vidare kommer ett antal fortbildningstillfällen i stiftet att genomföras.

Under projekttiden har Riksantikvarieämbetet påbörjat arbetet att ta fram en vägledning för tillämpningen av 4 kap kulturminneslagen, som gäller för de kyrkliga kulturminnena. Vägledningen berör delvis de kyrkliga inventarierna och frågan om inventarieförteckningar. Eftersom detta arbete fortfarande pågår, har det endast i begränsad utsträckning påverkat genomförandet av detta projekt.

2. Kyrkliga inventarier – en kulturskatt

De kyrkliga inventarierna utgör en mycket stor och väsentlig del av vårt kyrkliga kulturarv. I kyrkorna finns ett stort antal unika och oersättliga föremål. I särklass står de medeltida altarskäpen, träskulpturerna och textilierna, som i ett europeiskt perspektiv är ovanligt många och välbevarade. Men i våra kyrkor finns även vanligare bruksföremål som i sig kanske inte kan anses oersättliga, men som utgör betydelsefulla delar av ett sammanhang. En kyrkas föremål, både vart och ett för sig och det samlade beståndet, har mycket att berätta om tro och liv, om kyrka och samhälle genom tiderna, om växlande ideal och traditioner.

Det kyrkliga kulturarvet med dess inventarier är mångfacetterat och har byggts upp under närmare ett årtusende. Sammantaget rör det sig om hundratusentals föremål över hela landet.¹ De både avspeglar och utgör en väsentlig del av Sveriges historia. Men det är också ett i högsta grad levande kulturarv, tillgängligt för alla. Karaktäristiskt för de kyrkliga miljöerna är att det kulturhistoriska värdet ofta är rikt sammansatt och innefattar en mångfald komponenter.

Kyrkliga inventarier har inte sällan en framskjuten plats i kyrkorummet. I de flesta fall är det fråga om föremål som allttjämt används för sitt ursprungliga syfte och som fyller en viktig funktion i gudstjänstlivet. Att inventarierna brukas, ibland även mycket gamla föremål, är en del av det kulturhistoriska värdet. Genom att inventarierna dessutom vanligen är placerade i den miljö de en gång tillverkades för ger de en annan upplevelse än motsvarande föremål på ett museum. Kyrkornas inventarier representerar också en kontinuitet som skiljer dem från museisamlingar.

Lagstiftning i äldre tid

Vi har i Sverige en förhållandevis stark skyddslagstiftning vad gäller de kyrkliga inventarierna. Skyddet har lång hävd och regleras redan i 1571 års kyrkoordning, vilket vittnar om att de kyrkliga föremålen länge har betraktats som viktiga delar av kyrkan. I de medeltida landskapslagarna utgjorde den kyrkliga skruden och inventarierna obligatoriska tillbehör till kyrkobyggnaden. Till

¹ Det finns inte någon samlad kunskap om hur många kyrkliga inventarier det finns totalt i Svenska kyrkans omkring 3 500 kyrkobyggnader. De medeltida föremålens antal uppskattas till drygt 4 000, de kyrkliga textilierna till att omfatta omkring 50 000 föremål. Med utgångspunkt att det i varje kyrka finns mellan 100-300 st föremål ger ett totalt inventariebestånd på mellan 350 000 till 1 000 000 föremål. *Fädernas kyrkor – och framtidens*, Betänkande av 1993 års kyrkobyggnadsutredning, Svenska kyrkans utredningar 1996:1, s 224.

en början var syftet främst ekonomiskt och praktiskt betingat. Men redan på 1600-talet kom också kulturhistoriskt grundade motiv in i bilden, då den första kulturminneslagen tillkom, den första av sitt slag i Europa.

De grundläggande bestämmelserna beträffande kyrkliga inventarier formulerades i 1686 års kyrkolag, som gällde ända fram till 1990-talet. Också i 1666 års fornvårdsplakat fanns starka skyddsföreskrifter för denna föremålskategori. I 1828 års fornminnesförordning återkommer bestämmelserna i fornvårdsplakatet och kyrkolagen med krav på skydd och vård, samt krav på tillstånd från Kungl. Maj:t om föremål skulle avyttras. Skyddet av kyrkornas kulturhistoriska värden förstärktes ytterligare i 1867 års förordning.

I samband med tillkomsten av en ny fornminneslag 1942 fördes bestämmelserna om kyrkliga inventarier till en särskild förordning² som efterträdades av de nuvarande bestämmelserna i kulturminneslagen. Innebörden är fortfarande i stort sett oförändrad.³

Kulturminneslagens och kyrkoordningens bestämmelser

Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde skyddas av lag (1988:950) om kulturminnen m m – kulturminneslagen (KML) – som trädde i kraft år 1989. Kulturminneslagens bestämmelser om kyrkliga kulturminnen innefattar även kyrkobyggnader, begravningsplatser och kyrkotomter. Fram till 1995 var det Riksantikvarieämbetet som var tillståndsmyndighet i kyrkoärenden, därefter länsstyrelsen i respektive län.

Föreskrifter om skydd för kyrkliga inventarier finns i 4 kap 6-10 §§ kulturminneslagen, men även i 18-22 §§, förordning (1988:1188) om kulturminnen m m (KMF). Även gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan (KO) från 2000 berör de kyrkliga inventarierna, men hänvisar huvudsakligen till kulturminneslagen. Det bör påpekas att den statliga, kulturhistoriskt motiverade, tillsynen varken förändrades beträffande inriktning eller omfattning genom relationsförändringen kyrka/stat år 2000.

Riksantikvarieämbetet har utarbetat allmänna råd till 4 kap KML samt KMF, vilka förtydligar vad som avses med kyrkligt kulturminne. Dessa gavs ut år 2005.⁴ I övrigt saknas riktlinjer för hur kulturminneslagens bestämmelser om kyrkliga kulturminnen ska tillämpas. För närvarande arbetar Riksantikvarie-

2 Förordning (1942:929) om vården av vissa kyrkliga inventarier.

3 *Kulturhistorisk tillsyn över den kyrkliga miljön*, Betänkande avgivet av Kyrkobyggnadsutredningen. Ds C 1986:11, s 38ff.

4 *Riksantikvarieämbetets allmänna råd till 4 kap. lag (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML) samt förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. (KMF)*, Kulturrådets författningssamling (KRFS) 2005:2.

ämbetet därför med framtagande av en vägledning, som kommer att publiceras under 2010.

Enligt kulturminneslagen ska inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, ”förvaras och vårdas väl” (4 kap 6 § KML). Kyrkoordningen föreskriver att inventarierna ska ”underhållas så att de kan tjäna sitt ändamål” (40 kap 2 § KO).

I varje församling ska det finnas en inventarieförteckning över alla kulturhistoriskt värdefulla föremål. Två personer ska utses som har ansvaret att föra förteckningen. De ska också se till att föremålen vårdas och förvaras väl. Församlingen ska anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts (4 kap 7 § KML). Kyrkoordningen anger vilka dessa personer är; kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård som är ledamot eller ersättare i rådet. Kyrkoherden får delegera ansvaret till annan präst i församlingen.

Stiftet ansvarar enligt kulturminneslagen för att minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll ska också göras vid byte av någon av de inventarieansvariga personerna. Efter varje kontroll ska en kopia skickas till länsstyrelsen (4 kap 8 § KML).

I kulturminneslagen preciseras också ett flertal åtgärder för vilka länsstyrelsens tillstånd krävs. I fråga om ett föremål i förteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd för att avyttra det, för att avföra det från förteckningen, för att reparera eller ändra det, samt för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma. Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana får dock inte utföras så att föremålets kulturhistoriska värde minskas (4 kap 9 § KML).

Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får besiktiga kyrkliga inventarier. Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål ska tas upp i förteckningen. Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen vidta åtgärder för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas ska samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne (4 kap 10 § KML).

3. Kyrkans inventarieförteckning

Redan i kyrkoordningen från 1571 fanns krav på att varje kyrkas inventarier skulle förtecknas. Det föreskrevs också att de ansvariga skulle inventera kyrkans ägodelar en gång om året så att allt som tillhörde kyrkan hölls aktuellt och så att ingenting förstördes eller förkom. Inventeringar skulle även göras i samband med biskopens visitation. Även kyrkolagen från år 1686 innehöll bestämmelser om vården av inventarierna och föreskrifter om att kyrkans egendom ska upptecknas.⁵

De äldsta bevarade inventarieförteckningarna är från 1400-talet och från och med slutet av 1600-talet är de rikt representerade i landsarkiven. Det har även gjorts regionala eller nationella sammanställningar på initiativ av kyrkan eller staten. I fornminnesförordningen 1828 föreskrevs en allmän inventering. Alla församlingar fick besvara en skrivelse, vilket resulterade i enhetligt utförda förteckningar för alla rikets kyrkor. ”Snabbinventeringen”, utförd i hela landet 1918-32, byggde på att kyrkoherdarna skickade in en förteckning över kyrkornas värdefulla föremål och fasta inredning. I äldre inventarieförteckningar, och även i bevarade räkenskaper och sockenstämmoprotokoll, finns rikligt med uppgifter om vem som har tillverkat och skänkt de enskilda föremålen, vid vilket tillfälle och vad de har kostat.⁶

Olika typer av förteckningar

I princip alla församlingar har någon form av mer eller mindre heltäckande förteckning över sina kyrkliga inventarier, då man sedan lång tid tillbaka har varit skyldig att upprätta en sådan. Många äldre förteckningar är konstruerade, så att de både skulle tillgodose det tidigare kyrkorättsliga kravet på förtecknande av kyrkans fasta och lösa egendom, som föreskrevs i kyrkolagen, och kulturminnesvårdens krav på att redovisa kulturhistoriskt värdefulla föremål för vilka kulturminneslagens bestämmelser gäller.

Till följd av det senare är åtskilliga förteckningar försedda med en kolumn, där man med bokstaven K anger huruvida föremålet är kulturhistoriskt värdefullt och ska anses tillhöra den förteckning som avses i kulturminneslagen, så kal-

⁵ Estham, Inger, *Kyrkliga textilier – arv, utveckling och vård*, Verbum 1976.

⁶ Riksantikvarieämbetet, ”Angående försäljning av kyrkliga inventarier tillhörande Källeryds kapell, Källunga socken, Västergötland samt generella synpunkter gällande avyttring av inventarier”, yttrande till Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2007-09-11, dnr 312-404-2007. Dessa inventeringar finns vanligtvis i kyrkoarkiven och i ett exemplar på Antikvariskt-topografiskt arkiv (ATA) på Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

lad k-märkning. Denna förteckning är alltså ”inbakad” i den allmänna inventarieförteckningen över kyrkans föremål, som vanligtvis upptar även andra saker än de kulturhistoriskt värdefulla, ibland också föremål i andra utrymmen, såsom redskap eller husgeråd.

Vid sidan om dessa kan man även påträffa förteckningar som endast anger kyrkans kulturhistoriska inventarier. Ibland har dessa dokumentationer gjorts i samband med säkerhetshöjande åtgärder, t ex stöldskyddsmärkning. De kan också omfatta uppgifter om kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, men vanligtvis finns sådana i en separat förteckning.

Det råder delade meningar om huruvida inventarier med kulturhistoriskt värde ska särredovisas i en särskild förteckning, eller om de kan förtecknas tillsammans med övriga kyrkliga inventarier och förses med en k-märkning. Läs mer om detta i kapitel 6.

Det finns alltså olika typer av förteckningar som har skilda syften. Det är viktigt att framhålla att inventarieförteckningen över kulturhistoriskt värdefulla föremål inte behöver ha någon koppling till ekonomi, till skillnad från de förteckningar eller anläggningsregister som församlingar och samfälligheter bokför av redovisnings-skäl eller på grund av försäkringskrav över sina tillgångar.

Identifierade problem

Alla församlingar är enligt kulturminneslagen skyldiga att ha en förteckning över sina kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde. Bestämmelserna för hur själva förteckningen ska se ut är dock mycket knapphändiga. Det står bara att om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen ska detta anges, liksom om föremålet förvaras på någon annan plats än i kyrkan (4 kap 7 § KML).

Eftersom centrala riktlinjer för inventarieförteckningarnas utformning har saknats under många år, så är det inte konstigt att de kan se mycket olika ut i församlingarna. Många församlingar är villrådiga och behöver stöd och hjälp med dessa frågor. Enstaka länsstyrelser och stift har sammanställt egna råd och riktlinjer, som dock varierar sinsemellan. Behovet av nationella, enhetliga anvisningar är därför mycket stort.⁷

7 Riksantikvarieämbetets skrift ”Allmänna råd för kyrkliga inventarier, Kyrkornas kulturhistoriska och heliga föremål” av Birgitta Hoberg från 1995, berör frågan om inventarieförteckningar. Detta har dock förblivit ett opublicerat arbetsmaterial, som varken är färdigställt eller officiellt beslutat av Riksantikvarieämbetet. I stället pågår nu inom ämbetet ett projekt att ta fram en aktuell vägledning för tillämpning av kulturminneslagens bestämmelser avseende de kyrkliga kulturminnena (se bl a ”Handbok för 4 kap KML, kyrkliga inventarier” (arbetsmaterial), Ingrid Schwanborg, dat. 2009-09-14).

De inventarieförteckningar som finns är inte sällan bristfälliga och föråldrade. Urvalet av k-märkta inventarier bygger ofta på gamla bedömningar som med dagens synsätt inte alltid kan anses vara komplett. Många gånger särredovisas de kulturhistoriskt värdefulla föremålen inte alls. Vidare upptar förteckningarna vanligtvis föremål som inte är nödvändiga att redovisa. Det kan gälla såväl fast inredning som tekniska installationer och förbrukningsvaror.

Förteckningarna skickas endast undantagsvis in till länsstyrelsen, och inte heller anmäler alla församlingar inventarieansvariga, trots att lagen föreskriver detta. Uppenbarligen är kulturminneslagens bestämmelser i detta avseende okända i många församlingar. Det är också ett faktum att länsstyrelserna endast i begränsad utsträckning följer upp efterlevnaden av lagen. Tillsynsfrågorna berörs vidare i kapitel 7.

Ett annat problem är att många inventarieböcker är alltför knapphändiga och saknar en dokumentation i bilder. Inte heller framgår det alltid tillräckligt tydligt vilka inventarier som omfattas av kulturminneslagens skydd. Detta gör det svårt för församlingarna att veta för vilka föremål man behöver söka tillstånd för att reparera, flytta, avyttra eller avföra från förteckningen.

Många gånger är inventarielistan dåligt uppdaterad. Översyn av inventarieförteckningar har emellertid på senare år särskilt aktualiserats eftersom kyrkoarkiven med de gamla inventarieförteckningarna, håller på att överlämnas till landsarkiven. Detta har gett många församlingar anledning att upprätta nya, vanligtvis digitala, förteckningar.

Bristfälliga inventarieförteckningar kan leda till att föremål försvinner utan att det märks, att de är svåra att identifiera vid stölder, att inventarier från olika kyrkor flyttas och blandas ihop. Ansvar för att föra förteckning vilar på församlingen. Att bedöma vad som är kulturhistoriskt värdefullt bland kyrkans inventarier kräver dock i regel särskild kompetens, som vanligtvis inte finns i församlingarna. Denna situation är problematisk.

4. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde

En anledning till att inte samtliga församlingar har fullständiga inventarieförteckningar är att det råder en viss förvirring om vilken typ av föremål som ska förtecknas. I den praktiska tillämpningen av kulturminneslagens bestämmelser avseende kyrkliga inventarier uppkommer också ett flertal problem. Det visar på behovet att redovisa och förtydliga ett antal centrala begrepp och allmänna utgångspunkter.

Det finns två kriterier för föremål som ska tas med på förteckningen; de ska dels räknas som *kyrkliga inventarier*, dels vara *kulturhistoriskt värdefulla*. Bestämmelserna gäller oavsett om föremålet hör till en kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad (t ex byggnad på en begravningsplats), kyrkotomt eller begravningsplats.

Vilka föremål är kyrkliga inventarier?

I Riksantikvarieämbetets allmänna råd förklaras vad som avses med kyrkliga inventarier. Enligt dessa är ett föremål att anse som kyrkligt om det är avsett att ”användas i samband med gudstjänster och övriga kyrkliga handlingar, till inredning och utsmyckning eller som minnesmärke.”

I kulturminnesförordningen görs en uppräknig av skyddade föremålsgrupper. Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap § 6 KML hör ”bl a äldre skrudar⁸, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, vovtskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.”⁹

Det bör påpekas att uppräknigen inte är uttömmande, utan endast ger exempel på föremål som kan vara kyrkliga inventarier. Att ett föremål är av här angivet slag innebär dock inte alltid att det omfattas av bestämmelserna i kul-

8 I Riksantikvarieämbetets allmänna råd förtydligas begreppet ”skrudar”. Med detta avses textila föremål som är avsedda att användas i samband med kyrkans gudstjänst och övriga kyrkliga handlingar samt till kyrkans inredning och utsmyckning.

9 Uppräknigen är huvudsak densamma i den tidigare lagstiftningen från 1942. I samband med KML:s tillkomst 1989 ströks begreppen klenoder (saknade konkret innebörd), brev, skrifter (omfattas av arkivbestämmelser), bilder och förvaringskistor. Det som tillkom var musikinstrument, äldre skrudar (tidigare formulering ”skrudar”), samt vissa äldre gravvårdar (tidigare formulering ”gravstenar och andra minnesvårdar”) Ds C 1986:11, s 111, Prop. 87/88:104, s 102, 111f.

turminneslagen. Som ytterligare förutsättning gäller att föremålet ska ha ett kulturhistoriskt värde.¹⁰

I sammanhanget bör nämnas problematiken med kyrkor byggda efter 1939, som är skyddade efter särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Ofta är dessa sammanbyggda med ett församlingshem, och det råder en oklarhet huruvida kulturminneslagens bestämmelser omfattar även föremål i dessa utrymmen. Frågan har aktualiserats i Martin Luthers kyrka i Halmstad, där länsstyrelsen i det fallet bedömde att sofforna i församlingshemsdelen av kyrkoanläggningen inte utgjorde kyrkliga inventarier.

I en kyrkomiljö kan det också finnas andra föremål som inte kan räknas som kyrkliga inventarier, men som är av kulturhistoriskt värde. I förarbetena till kulturminneslagen uttrycks att sådana föremål ”t ex något som har med värden av kyrkobyggnaden att göra” inte faller under lagens tillämpningsområde. Det framgår dock inte helt klart vilken typ av föremål som avses.¹¹

Vilka föremål är kulturhistoriskt värdefulla?

Förutom föremålets kyrkliga funktion, ska det också ha ett kulturhistoriskt värde. Vad är det då som ger ett föremål kulturhistoriskt värde och vad består detta värde av? Någon entydig och allmängiltig definition är närmast omöjlig. Uppfattningen vad som är kulturhistoriskt värdefullt förändras över tid. Det som vi idag anser ha ett kulturhistoriskt värde – eller som vi tvärtom tycker saknar sådant värde – kanske inte bedöms på samma sätt om ett antal år.

Ett föremåls kulturhistoriska värde är mångfacetterat. Värdet kan både vara materiellt och immateriellt och i sig innefattar det kulturhistoriska värdet därför både antikvarisk-tekniska värden samt konstnärliga, estetiska och upplevelsemässiga värden. En kulturhistorisk värdering av ett föremål har dels en kunskapsrelaterad sida, dels en mera subjektiv sida.

Det är inte så att ett föremål antingen har ett kulturhistoriskt värde eller inte har ett sådant värde, snarare att det kulturhistoriska värdet har många nivåer eller valörer. Det kan exempelvis vara att föremålet har något att berätta om en viss tidsepok, att det är sällsynt eller tvärtom att det är typiskt för sin tid. En faktor kan vara ursprunglighet – att föremålet inte har ändrats. En samling föremål, exempelvis kyrkliga textilier, kan åskådliggöra en utvecklingsprocess och ger prov på hur de har förändrats genom åren. Beroende på egenskaper

10 SOU 1997:43, s 71f.

11 Ds C 1986:11, s 96, Prop. 1987/88:104, s 98.

och sammanhang varierar de kulturhistoriska värdenas innehåll från objekt till objekt.¹²

Formuleringen i den tidigare lagstiftningen från 1942, att det ska finnas en förteckning över inventarier som ”tjäna att bevara minnet av äldre tiders bruk och konstfärdighet”, ersattes 1989 med begreppet ”av kulturhistorisk värde” i den nya kulturminneslagen. Enligt Riksantikvarieämbetet syftade omformuleringen inte till någon ändring i sak utan enbart att anpassa texten till gängse språkbruk.¹³ Men eftersom det senare begreppet inte nödvändigtvis behöver hänga samman med hög ålder så har synen på vad som omfattas av lagskyddet i praktiken vidgats, åtminstone utifrån kulturmiljövårdens sida. Detta speglas också i de allmänna råden till 4 kap KML. ”Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde omfattas av bestämmelserna oavsett ålder /.../. I begreppet kulturhistoriskt värde bör även konstnärligt värde inbegripas.” I församlingarna lever dock det gamla synsättet många gånger kvar.

Generella urvalsprinciper

Även om man i vissa avseenden kan betrakta alla kyrkans inventarier som kulturhistoriskt intressanta och betydelsefulla delar av en helhetsmiljö, måste likväl ett urval göras så att den statliga tillsynen och lagskyddet begränsas till de mest väsentliga föremålen.

En stor del av de kyrkliga inventarierna har tillkommit under medeltid och tiden fram till 1800-talets slut. Dessa inventarier har i regel ett omtvistligt kulturhistoriskt värde på grund av sin höga ålder och sin tidstypiska utformning. Det kulturhistoriska värdet för inventarier från 1900-talet kan vara mer svårbedömt. I antikvariska bedömningar brukar ett riktmärke vara att det ska ha gått en generation för att ett kulturhistoriskt perspektiv ska kunna läggas på föremål.

Ålderspraxis

För att en inventarie ska anses ha ett kulturhistoriskt värde i kulturminneslagens mening har därför en praxis utvecklats inom kulturmiljövården sedan ett par decennier som innebär att föremålet bör vara minst 50 år gammalt; för textilier minst 30 år gammalt. Den lägre åldern för textilier har kommit att tillämpas framför allt därför att de är ömtåliga.¹⁴ Man kan diskutera om den yngre tidsgränsen verkligen är motiverad för textilier. Än så länge är det dock en utbredd och etablerad praxis för tillståndsprovning av länsstyrelserna.

12 Riksantikvarieämbetet, ”Allmänna råd för kyrkliga inventarier, Kyrkornas kulturhistoriska och heliga föremål” (arbetsmaterial), Birgitta Hoberg, 1995, s 11f, SOU 1997:43 s 89f.

13 Ds C 1986:11, s 111.

14 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 11ff.

Det finns dock ingen absolut tidsgräns för inventarieskyddet. I kyrkor uppförda efter 1939, som har ett särskilt skydd genom beslut av Riksantikvarieämbetet, bör åtminstone de inventarier som hör till kyrkans tillkomstskede finnas på inventarieförteckningen och därigenom omfattas av kulturminneslagens skyddsbestämmelser.

Konstnärligt värde

Kyrkliga inventarier, oavsett tillkomsttid, är vanligtvis föremål av högt konstnärligt värde. Även om åldersaspekten är betydelsefull ger kulturminneslagen utrymme för att även yngre inventarier av konstnärligt värde kan föras upp på förteckningen. Som rättesnöre när det gäller nyare inventarier kan man skilja på massproducerade dussinföremål och specialdesignade, hantverksmässigt tillverkade föremål, som ritats och tillverkats för den specifika kyrkan av någon arkitekt, konsthantverkare, textilkonstnär eller motsvarande.

Massproducerade föremål

I praktiken används ofta samma förteckning för såväl de kulturhistoriskt värdefulla inventarierna, för vilka kulturminneslagens bestämmelser gäller, som för massproducerade föremål, teknisk utrustning och föremål som har förbrukningskaraktär (psalmböcker, brukstextilier, nyare möbler, brandsläckare, gräsklippare, städredskap etc). Sådana föremål omfattas normalt inte av inventariebestämmelserna.

Om församlingen vill hålla reda på den typen av föremål bör de hellre tas med i en annan inventarieförteckning, skild från förteckningen av kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde. Vill man av något skäl ha kyrkans samtliga föremål förtecknade i samma lista, måste de kulturhistoriskt värdefulla föremålen tydligt utmärkas, företrädesvis med en k-märkning.

Kyrkliga textilier

Mässhakar, antependier, kalkkläden, predikstolskläden är exempel på kyrkliga textilier som kan betraktas som lagskyddade. Det som *inte* berörs av lagstiftningen, och som församlingen kan sköta själv, är brukstextilier som albor, röcklin, servetter, enkla dukar, kör- och konfirmandkåpor, gångmattor och bänkdynor.¹⁵ Skulle bruksföremål från äldre tid finnas kvar, t ex kyrkvaktarrockar, dopkläder eller äldre linne, kan de dock betraktas som kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde som bör finnas i inventarieförteckningen.

Böcker

En problemkategori är böcker; biblar, handböcker och andra skrifter. Exempelvis biblar av hög ålder är ofta mångfaldigade i stora upplagor. Det kulturhistoriska värdet kan därför vara svårt att avgöra. Behov av bedömningskri-

¹⁵ Riksantikvarieämbetet, "Kyrkliga textilier – information och råd till församlingar", informationsblad 1996.

terier är stort inom det här området. Många kyrkor har också samlingar med äldre upplagor av Svensk författningssamling. Dessa räknas inte som kyrkliga inventarier i lagens mening, och behöver därför inte förtecknas.

Tornvindar och andra biutrymmen

Ofta finns många äldre föremål på kyrkvindar, i klockstaplar och andra förådsutrymmen. De kan ge ledrådar om hur kyrkan tidigare har sett ut och varit inredd. Sådana föremål kan ha ett så högt kulturhistoriskt värde att de bör föras upp på inventarieförteckningen och förvaras på ett tillfredsställande sätt. Många gånger står de tillsammans med vad som får betraktas som skräp. Det kan vara svårt för församlingen att veta vilka som är lagskyddade föremål, som bör bevaras, och vilka som kan slängas utan att inhämta tillstånd. Här skulle behövas förbättrade stödinsatser.

Samråd vid osäkerhet

Det är en bedömningsfråga vilka föremål som bör räknas som kulturhistoriskt värdefulla, och det är i första hand upp till församlingen att avgöra vilka av dessa som ska tas upp i inventarieförteckningen. Länsstyrelsen kan också med stöd av kulturminneslagen besluta att ett föremål ska föras upp på förteckningen (4 kap § 10 KML).

Vid tveksamhet om ett föremål bör bedömas som en kyrklig inventarie som har ett sådant kulturhistoriskt värde som avses i lagen bör samråd ske med länsstyrelsen. Stiftsantikvarier, läns museets antikvarier och konservatorer brukar även kunna tillhandahålla rådgivning i dessa frågor, men det är endast länsstyrelsen som har något reellt inflytande i egenskap av tillsynsmyndighet.

Avgränsning mellan fast och lös egendom

Vad som är kyrkliga inventarier och vad som är fast inredning är ibland oklart och kan skapa gränsdragningsbekymmer. En utgångspunkt är att en kyrklig inventarie ska vara ett löst, flyttbart föremål, såsom de flesta föremål är om man utgår från uppräknningen i kulturminnesförordningen.

I Riksantikvarieämbetets allmänna råd räknas bl a läktare, bänkinredning, altaruppsats och predikstol som fast inredning i kyrkobyggnaden. Man utgår här från jordabalken (1970:994) och dess definition av byggnadstillbehör. Enligt denna lag hör till byggnaden ”fast inredning och annat varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna” (2 kap 2 § JB).¹⁶

¹⁶ Man skulle egentligen utifrån jordabalken kunna tolka även inventarier som byggnadstillbehör, dvs ”annat varmed byggnaden blivit försedd”, men kulturminneslagen skiljer på begreppen inventarier och fast inredning.

Fast inredning bör för tydlighetens skull inte noteras i inventarieförteckningen. Ett faktum är dock att i praktiken innehåller de flesta av församlingarnas inventarieförteckningar såväl fast inredning som lösa inventarier. Problemet är att många mallar till inventarieförteckningar, såväl förlaget Verbums inventariablanketter (som Riksantikvarieämbetet varit med om att ta fram) som nyare dataprogram, tar just upp fast inredning. Begreppen är här helt sammanblandade.

Distinktionen har betydelse, dels för att känna till vilken skyddsbestämmelse i kulturminneslagen som är tillämplig – den för kyrkobyggnaden (4 kap § 3 KML)¹⁷ eller den för inventarier (4 kap § 6 KML) –, dels för vilken del av den kyrkliga organisationen som är ansvarig. Eftersom det legala ansvaret vanligtvis är olika för inventarier och fastigheter kan denna otydlighet vålla problem.

I uppdelningen av församlingars och, i förekommande fall, samfälligheters ansvar är jordabalken utgångspunkten, vilket har betydelse för hur värden av lös och fast egendom finansieras. Samfälligheten ansvarar för fast inredning och annat byggnadstillbehör till kyrkan. Lösöret har församlingen hand om.

Orglar - altarutsmyckning

Med utgångspunkt från kulturminneslagen och den praxis som utvecklats i anslutning till denna har orglar ibland räknats som inventarier, ibland som en del av kyrkans fasta inredning. När begreppet ”musikinstrument” 1989 lades till i exemplifieringen av kyrkliga inventarier i kulturminnesförordningen avsågs i första hand orglar. Numera räknas i regel orglar som fast anbringad inredning, men det finns inget enhetligt synsätt. Ibland görs åtskillnad mellan fasaden (fast inredning) och själva orgelverket (lös inventarie). Kororglar kan bedömas olika beroende på storlek.¹⁸ Magasinerade delar av ett orgelverk brukar dock alltid ses som lös egendom. Även beträffande altarprydnader kan gränsdragningen vara svår. Utsmyckningen kan vara lös, såsom en altartavla eller ett altarskåp och är då kyrkligt inventarium. I andra fall är altaruppsatsen förankrad på väggen eller i golvet och ingår då i byggnadens fasta inredning.¹⁹

Avskilda byggnadsdelar

Enligt Riksantikvarieämbetets allmänna råd bör byggnadsdelar, fast inredning eller utsmyckning som avskiljts från byggnadens stomme omfattas av bestämmelserna om kyrkliga inventarier och införs på förteckningen, om de har ett kulturhistoriskt värde. Inredning och byggnadsdetaljer som demonteras, ex-

17 Enligt 4 kap 3 § KML får kyrkobyggnader som är uppförda före 1940 inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd. Till väsentliga ändringar hör enligt lagtexten t ex ingrepp i eller ändring av kyrkobyggnadens interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning.

18 Ds C 1986:11, s 111, *Fädernas kyrkor – och framtidens*, s 222f.

19 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 7f, SOU 1997:43 s 69, 71f

empelvis kyrkbänkar, kan föras upp på inventarieförteckningen, antingen på församlingens eget initiativ eller genom länsstyrelsens beslut.

Kistor i gravkor

Kistor i ett gravkor kan, beroende på utformning, i vissa fall räknas till den fasta inredningen, i annat fall är de att betrakta som lösa föremål. Enligt Riksantikvarieämbetets uppfattning bör även kistor i gravkor kunna räknas till de lösa inventarier av kulturhistoriskt värde som skall föras upp i församlingens inventarieförteckning.²⁰ Men att generellt betrakta kistor i gravvalv under kyrkans golv som kyrkliga inventarier som ska ”vårdas och förvaras väl”, skulle föra för långt. De bör betraktas som nedlagda i jord och griftefriden respekteras.²¹

I vilka kyrkor är inventarier skyddade?

För att kulturminneslagens bestämmelser ska gälla för inventarier i en kyrko-byggnad ska den vara invigd för Svenska kyrkans gudstjänst och ägd eller förvaltd av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar år 2000.²² Det finns kyrkor som av olika skäl ligger vid sidan av den normala församlingsstrukturen, som stiftelseägda kyrkor och kapell. Det är tveksamt om lagstiftningen är avsedd för kyrkliga inventarier i denna typ av kyrkor.²³

Även kyrkliga inventarier i ”annan kyrklig byggnad” är lagskyddade. I Riksantikvarieämbetets allmänna råd anges att en sådan byggnad innehåller rum som invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och övriga kyrkliga handlingar, oavsett ägare. Denna formulering kan tyckas öppna för en alltför vid tolkning av begreppet. Med detta synsätt skulle inventarier i slotts-, sjukhus- och fängelsekyrkor liksom i församlingshem med kyrksal omfattas av skyddsbestämmelserna. Lagen har dock inte tillämpats på detta sätt. I förarbetena till kulturminneslagen framgår att med begreppet ”annan kyrklig byggnad” avses byggnad på begravningsplats, t ex begravningskapell.²⁴ Som synes skiljer sig definitionerna helt åt.

Kulturminneslagens bestämmelser om kyrkliga inventarier avser enbart Svenska kyrkans egendom och, i förekommande fall, enskilds egendom. Däremot omfattas inte de svenska församlingarnas kyrkor i utlandet (SKUT).

20 Riksantikvarieämbetet, ”Ansökan om tillstånd till förändring av lejonstolpska gravkoret i Varnhems klosterkyrka, Varnhems socken, Skara kommun”, yttrande till Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2006-04-19, dnr 312-660-2006.

21 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 8f.

22 Av 13 § Lag (1998:1593) om trossamfund framgår att med Svenska kyrkans organisatoriska delar avses församlingar, kyrkliga samfälligheter och stift.

23 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 10.

24 Prop. 1987/88:104, s 98, 110.

Avlyst kyrka

En avlyst och eventuellt avyttrad kyrka är fortsatt lagskyddad och vårdansvaret kvarstår trots att kyrkan tagits ur bruk. Hur de enligt lagen skyddade inventarierna tillhörande en avlyst kyrka betraktas beror på vad som händer med kyrkobyggnaden. Församlingen får i dessa fall komma överens med länsstyrelsen om hur man ska förfara med de kyrkliga inventarierna.

Som exempel kan nämnas Viskafors kyrka i Kinnarumma församling vars kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde huvudsakligen stannat i församlingens ägo, sedan kyrkan avlysts och sålts till annan ägare. Armaturerna ägs fortfarande av församlingen men är deponerade i kyrkobyggnaden. Enligt Riksantikvarieämbetets allmänna råd bör även kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde som är deponerade eller utlånade omfattas av bestämmelserna.

Inventarier i icke skyddade kyrkor

Alla kyrkobyggnader uppförda före 1940 är lagskyddade och får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Ett mindre antal yngre kyrkor och begravningsplatser, som särskilt utpekats som kulturhistoriskt värdefulla genom beslut av Riksantikvarieämbetet, har motsvarande skydd.

Möjligheten att skydda kyrkliga inventarier om de har tillmätts kulturhistoriskt värde är enligt nuvarande lagstiftning mycket omfattande. Skyddet för inventarier är inte avhängigt vilken kyrkobyggnad eller begravningsplats inventarierna hör till. Principiellt sett kan alltså bestämmelserna i kulturminneslagen omfatta inventarier även i kyrkobyggnader som har tillkommit efter utgången av 1939. Enligt Riksantikvarieämbetets allmänna råd gäller detsamma för inventarier som tillhör annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, oavsett när den är uppförd respektive anlagd.

Det tycks emellertid vara mindre vanligt förekommande att inventarier i icke skyddade kyrkor bedöms som såpass kulturhistoriskt värdefulla att de räknas som lagskyddade.²⁵ Tillämpning av inventariebestämmelserna bör i sådana kyrkor göras restriktivt, då inventarierna vanligtvis är införskaffade samtidigt eller senare än kyrkan. Möjligen skulle det kunna vara motiverat med ett lagskydd för t ex övertagna inventarier från en äldre kyrka.

Privatägda föremål

Inventarier av kulturhistoriskt värde omfattas av skyddsbestämmelserna oavsett ägare. I inventarieförteckningen ska anges om föremålet ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen. Däremot krävs inte tillstånd för åtgärder (att avyttra, avföra från förteckningen, reparera, ändra eller flytta) för föremål

²⁵ Riksantikvarieämbetet, Yttrande angående Källeryds kapell 2007-09-22, dnr 312-404-2007.

som ägs av en enskild person eller släkt. Oberoende av vem som är ägare följer det dock av skyddsbestämmelserna att föremålen ska förvaras och vårdas väl och att de ska föras upp på inventarieförteckningen.

Inventarier såsom begravningsvapen och epitafier, som hör samman med en viss släkt, får betraktas som egendom som den enskilde inte förfogar över, eftersom föremålen kan sägas vara en gåva till kyrkan i samband med begravningen.²⁶

Kyrkliga inventarier på begravningsplatser

Bestämmelserna i kulturminneslagen gäller även kyrkliga inventarier på begravningsplatser. Församlingen är skyldig att föra förteckning över kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde vare sig de finns i en byggnad (t ex begravningskapell, krematorium) eller är uppställda på begravningsplatsen, och oavsett vem som äger dem.²⁷

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Som framgår av 19 § kulturminnesförordningen omfattas ”vissa äldre gravvårdar” av skyddsbestämmelserna för kyrkliga inventarier. Vårdar som av hävd hör till denna grupp är gravhällar som – vare sig de tidigare funnits i eller utanför kyrkan – som nu har en museal uppställning i kyrkan eller på kyrkogården. Det kan dock starkt ifrågasättas om dessa alltid ska räknas som inventarier. I de fall de är inmurade i kyrkans golv eller väggar bör de snarare räknas som del av kyrkobyggnaden.

Av beståndet gravvårdar och andra gravanordningar ute på kyrkogården är det i praktiken en mycket begränsad del som bör omfattas av inventariebestämmelserna. En vanlig urvalspraxis, som tillämpats åtminstone sedan 1980-talet, är att gravvårdar från tiden fram till omkring 1850 bör föras in i församlingens inventarieförteckning och skyddas som kyrkliga inventarier. Tidsgränsen motiveras med att det var då den mer industriella gravstensproduktionen kom till stånd. Även senare, unika gravanordningar av stort kulturhistoriskt intresse och konstnärligt värde kan komma ifråga, såsom gravstaket och gravvårdar i järn liksom äldre vårdar av trä. Dessa ska så långt som möjligt stå kvar på sina ursprungliga platser.²⁸

26 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 8.

27 Vissa begravningsplatser i Sverige ägs och förvaltas av en kommun. Ansvar för att inventarier förtecknas samt för dess förvaring och vård åvilar i dessa fall kommunen. Se 4 kap 15 § KML.

28 1984 års kyrkobyggnadsutredning gav i sitt betänkande förslag på bl a bestämmelser till skydd för kyrkliga inventarier på kyrkogårdar. Ds C. 1986:11, s 112.

Det är vanligtvis fråga om gravvårdar där gravrätten upphört och återlämnats till församlingen. Men även gravvårdar med högsta bevarandevärde som har en gravrättsinnehavare bör tas upp i inventarieförteckningen. I dessa fall krävs dock inte länsstyrelsens tillstånd för att flytta eller ändra gravvården, eftersom den utgör privat egendom.

Utöver de särskilt skyddade föremålen finns på begravningsplatserna den betydligt större gruppen gravvårdar av mindre kulturhistoriskt värde som av olika skäl bör bevaras. Församlingarna bevakar själva detta med stöd av 4 kap 11 § KML: ”Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas”.²⁹ Det ska i detta sammanhang även nämnas att ödekyrkogårdar och riktigt gamla gravvårdar såsom liljestenar kan vara skyddade enligt bestämmelserna om fasta fornlämningar genom 2 kap KML.³⁰

En kulturhistorisk kyrkogårdsinventering kan klarlägga vad som bör bevaras och omfattas av kulturminneslagens skydd. Det är viktigt att inventeringen följs av en uppdatering av inventarieförteckningen inkluderande de gravvårdar som bedömts ha högsta skyddsklass. Många gånger finns dessa inte med i förteckningen. Vissa förespråkar att som alternativ göra en särskild förteckning för varje begravningsplats, som biläggas inventarieförteckningen. Det är också lämpligt att göra en anteckning om k-märkningen i gravboken/gravregistret.

De mest värdefulla gravvårdarna på friliggande begravningsplatser, utan tillhörande kyrka, är sannolikt i än högre grad inte förtecknade i någon församlings inventarieförteckning. Så är fallet i Göteborg, där de i kyrkogårdsinventeringarna uppmärksammade gravvårdarna med kulturhistoriskt värde i de flesta fall endast är markerade i kyrkogårdsförvaltningens register.

Ansvaret för kyrkornas respektive begravningsplatsernas inventarier berör skilda delar av den kyrkliga organisationen. Många stora begravningsplatser i städerna är inte kopplade till en enskild församling utan till en samfällighet. Det kan därför finnas skäl att separera begravningsplatsernas inventarier från de övriga.

Fasta anordningar eller inventarier?

En anledning att gravvårdar så sällan är förtecknade kan vara att många församlingar inte uppfattar dem som kyrkliga inventarier. Det pågår också en diskussion hur gravvårdar (främst sådana som inte har lösgjorts från sin ur-

29 Hoberg, Birgitta, Riksantikvarieämbetet, ”En ny utmaning – kulturminneslagen”, föredrag 1990, s 6f, Åkerström, Bo, ”Kyrkogårdar och begravningsplatser – Vad säger lagen?” Särtryck ur *Västgöta-Dal 1995/96*. Årsbok från Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg.

30 Fasta fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna; såsom gravar, gravbyggnader samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser, kors och minnesvårdar. Se 2 kap 1 § KML.

sprungliga plats) ska definieras, och vilket lagskydd de har. Enligt kulturminnesförordningen räknas ”vissa äldre gravvårdar” som kyrkliga inventarier. I Riksantikvarieämbetets allmänna råd uppges ”gravanordningar som tillfallit upplåtaren” däremot vara fasta anordningar på begravningsplatsen. I begravningslagen (1990:1144) definieras gravanordningar som ”gravvårdar och andra gravöverbyggnader, stenramar, staket eller andra liknande anordningar på en gravplats” (1 kap § 1 BL).

Här är en inkonsekvens. Kan en gravvård verkligen både ses som en inventarie och en fast anordning? Det saknas helt anvisningar för att kunna avgöra när en kulturhistorisk värdefull gravanordning är ett kyrkligt inventarium, som ska uppföras på församlingens inventarieförteckning, och när det är en fast anordning på begravningsplatsen.

Frågan är väsentlig eftersom lagskyddet varierar – och är olika starkt – beroende av definitionen. Fasta anordningar omfattas av skyddsbestämmelserna för begravningsplatser (4 kap 12-13 §§ KML). En ändring av en enskild gravvård torde emellertid inte annat än undantagsvis anses vara en sådan väsentlig ändring som kräver tillstånd.³¹ Däremot gäller tillståndsplikt för både reparationer och ändringar för gravvårdar som är uppförda på en inventarieförteckning och därigenom skyddas som kyrkliga inventarier, undantaget sådana som är i privat ägo.

Anledningen till att man började klassificera vissa äldre gravvårdar som kyrkliga inventarier i kulturminnesförordningen var att tillgodose önskemål från Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer om klarare direktiv för värden av gravvårdar på kyrkogårdarna.³² Syftet var sannolikt att åstadkomma ett fastare skydd för de kulturhistoriska värdena.

I samband med översynen av kulturminneslagen inför kyrka/statreformen 2000 föreslog Riksantikvarieämbetet, med hänvisning att enskilt ägda gravvårdar endast i liten utsträckning omfattas av inventarieskyddsreglerna, att gravanordningar tillkomna före år 1850 i stället skulle omfattas av skyddet för begravningsplatser. Regeringen menade dock att bestämmelserna inte gav något bristfälligt skydd och det fanns inte skäl att införa ett särskilt skydd för vissa äldre gravanordningar.³³

31 SOU 1997:43 s 98f.

32 Prop. 1987/88:104, s 60.

33 *Staten och trossamfunden – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen m m*, Prop. 1998/99:38, s 158f.

5. Råd och riktlinjer för upprättande av inventarieförteckningar

Syfte och omfattning

Syftet med en inventarieförteckning över kyrkans kulturhistoriskt värdefulla föremål är primärt att församlingen och länsstyrelsen, såsom tillsynsmyndighet, ska veta vilka föremål som omfattas av kulturminneslagens skydd. Förteckningen utgör också viktig dokumentation om själva föremålen och var de finns, som underlag vid utredningar om stöld eller annan förlust och som kunskapskälla.

I kulturminneslagens förarbeten framgår att inventarieförteckningen endast ska omfatta de inventarier som har kulturhistoriskt värde.³⁴ Man kan tolka lagens formulering så, att skyddet uppkommer just genom att föremålet upptas på inventarieförteckningen. I praktiken är det dock vanligt att alla kyrkans föremål, och ibland också församlingshemmets, tas upp i förteckningen, inte bara de kulturhistoriskt värdefulla. Samma förteckning används för såväl de kyrkliga inventarier för vilka kulturminneslagens bestämmelser gäller som för övriga nyare föremål, teknisk utrustning och föremål som har förbrukningskaraktär, såsom psalmböcker, brukstextilier, städredskap, massproducerade möbler etc. Effekten blir förvirrande.

En bakomliggande förklaring kan vara att enligt 1942 års förordning – kulturminneslagens föregångare – kunde inventarieförteckningen över kulturhistoriskt värdefulla föremål ingå i annan inventarieförteckning om det ansågs lämpligt, men då tydligt utmärkas. I många inventarieförteckningar har denna princip tillämpats, genom att vissa kyrkliga inventarier markerats med ett ”K” (=kulturhistoriskt värdefull). Vanligtvis är det kyrkans allra äldsta föremål (medeltid till omkring 1800) som fått denna beteckning. I samband med att en ny inventarieförteckning upprättas, eller den gamla uppdateras, måste församlingen ta ställning till i vilken utsträckning ytterligare kulturhistoriskt värdefulla föremål ska upptas. Med dagens synsätt och urvalspraxis är det vanligtvis långt fler föremål som bör k-märkas.³⁵

³⁴ Se även prop. 1987/88:104, s 98.

³⁵ Svenska kyrkans statistik från år 2007 visar att det i snitt är endast 22 inventarier per kyrka i Göteborgs stift som anges som kulturhistorisk värdefulla i förteckningen (jfr rikssnittet 42 st). Se Svenska kyrkans statistikdatabas http://statistik.svenskakyrkan.se/statistik/EkStatPage.aspx?pageID=Ekstat_ak_akmm, dat. 2009-11-12. Detta kan jämföras med att från antikvariskt håll har man uppskattat att det i varje kyrka finns mellan 100-300 st föremål som har kulturhistoriskt värde. *Fädernas kyrkor – och framtidens*, s 224.

Vissa menar att det är viktigt att hålla isär olika typer av inventarieförteckningar. För tydlighetens skull bör föremål skyddade av kulturminneslagen särskiljas och denna förteckning vara en handling för sig. Någon särskild k-märkning i en sådan förteckning är därmed obehövlig. För övriga föremål kan man upprätta särskilda förteckningar, om behov finns.

Andra anser att en blandad förteckning fungerar om det tydligt framgår vilka som är kulturhistoriskt värdefulla inventarier. Genom att kyrkans alla föremål finns på en och samma förteckning är det lätt att, vid behov, revidera omfattningen av k-märkta inventarier. En samlad förteckning ger också en överblick av hela inventariebeståndet, där även yngre föremål som på sikt sannolikt kommer betraktas som lagskyddade finns redovisade.

Av kulturminneslagen framgår att det ska finnas en inventarieförteckning för varje församling. Formuleringen är relevant när det i församlingen finns endast en kyrka. En praktisk ordning, särskilt mot bakgrund av de åtskilliga församlingssammanläggningar som genomförs, borde vara att det finns en förteckning (och utsedda inventarieansvariga) för varje kyrka. Så är också fallet många gånger.

Vem gör urvalet?

Tidigare avsnitt har redovisat förekommande urvalsprinciper för vilka kyrkliga inventarier som är att anse som lagskyddade och därmed ska föras upp i inventarieförteckningen (se kapitel 4). Det är i första hand församlingens uppgift att ta ställning till vilka inventarier som ska tas upp i inventarieförteckningen. Om kunskapen inte finns inom församlingen bör man rådfråga eller anlita personer med sådan kompetens, i första hand länsstyrelsen.

Länsstyrelsen har tillsynsansvar för de kyrkliga inventarierna. Länsstyrelsen får enligt kulturminneslagen också besluta att ett föremål ska tas upp i förteckningen. De har alltså stora möjligheter att påverka innehållet i förteckningarna.

Vilka uppgifter ska vara med?

Kulturminneslagen reglerar endast i liten utsträckning vilka uppgifter som ska vara med i inventarieförteckningen: ”I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan” (4 kap 7 § KML). I övrigt finns inga lagstadgade krav. Det saknas också generella anvisningar från Riksantikvarieämbetet. I det följande ska dock några råd och riktlinjer ges.

En inventarieförteckning kan vara mer eller mindre omfattande. Utgångspunkten bör vara att föremålet i fråga ska kunna identifieras utifrån uppgifterna i förteckningen. Detta underlättar arbetet vid de återkommande kontrollerna, men också i händelse av brand eller stöld. Föremålen kan indelas efter placering (kor, sakristia, torn osv) eller materialtyp (metall, trä, textil osv), alternativt föremålsgrupp (dopredskap, nattvardskärl osv). Om det är enklare kan den gamla inventarienummerordningen följas. Det viktiga är att man vet var föremålen finns.

Dokumentationen omfattar lämpligen både text och bild. I beskrivningen bör finnas uppgifter om (i den mån det är känt): föremålstyp, material, utformning, kulör, mått, inskriptioner eller andra kännetecken, placering i kyrkorummet (eller annan plats), tillkomst/anskaffningsår, tillverkare/konstnär och eventuell donator eller annan ägare. Inköpspriset kan som historisk uppgift vara intressant, men har inget med avskrivning att göra.

Uppgifter om utlånade eller deponerade föremål förs in i förteckningen. Även avförda eller saknade föremål bör medtas. För lättare identifikation bör varje föremål ges ett individuellt nummer i inventarieförteckningen. Vidare ska det i förteckningen finnas möjlighet att notera genomförda kontroller, där varje föremål prickas av. Detta är en viktig säkerhetsfråga.

Arbetet med inventarieförteckningen kan utföras av församlingen själv eller av en anlita antikvarisk konsult eller motsvarande. Det är viktigt att uppgifterna i den gamla förteckningen förs över i sin helhet till den nya, avseende de föremål som omfattas av lagskydd, så ingen kunskap går förlorad. Ibland kan ytterligare information finnas i ännu äldre inventeringar³⁶ eller andra handlingar. Eventuellt kompletteras förteckningen med senare anskaffade föremål. Förbrukningsartiklar, teknisk utrustning och andra föremål som inte kan betraktas som specifikt ”kyrkliga inventarier” utelämnas.

Det är viktigt att tänka på att inga kulturhistoriskt värdefulla föremål får avföras från förteckningen när en ny upprättas utan tillstånd från länsstyrelsen. Om den gamla förteckningen upptar föremål som kanske inte bör finnas i den nya, bör församlingen först samråda med länsstyrelsen innan något stryks. Det är viktigt att inventarieförteckningen därefter uppdateras löpande då förändringar sker (nyförvärv, utlån, avyttring, stöld).

I detta sammanhang kan nämnas att det finns planer på att utveckla ett tekniskt beskrivningslexikon över kyrkliga föremål i ett nationellt projekt under 2010, som kyrkokansliet i Uppsala driver. Målsättningen är att det ska vara ett

³⁶ Finns i regel i församlingens arkiv och/eller på Antikvarisk-topografiskt arkiv (ATA) på Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

verktyg vid dokumentation och beskrivning av kyrkliga föremål med korrekt teknisk och beskrivande terminologi.

Manuell eller digital inventarieförteckning

I många år tillhandahöll förlaget Verbum en inventariebok, framtagen i samverkan mellan Svenska kyrkan och Riksantikvarieämbetet. Majoriteten av församlingarnas inventarieförteckningar är av denna typ. Inventarieboken med dess blanketter har dock utgått ur sortimentet sedan några år, och finns inte att få tag på längre.

Eftersom de traditionella inventarieböckerna vanligtvis inte ger utrymme för några omfattande beskrivningar av föremålen eller fotografier, har mer utförliga inventarieblanketter för varje enskilt föremål upprättats på vissa håll. Ibland har detta skett i samband med arbete rörande brottsförebyggande åtgärder i kyrkor. Exempelvis har alla församlingar i Göteborg en sådan dokumentation över sina kyrkliga inventarier.

Dataprogram

Det har på senare år blivit allt vanligare att församlingar digitaliserar sina inventarieförteckningar. Digitala inventarieförteckningar är praktiska att hantera och enkla att uppdatera. På marknaden finns flera alternativ. Sedan 1990-talet har olika ADB-baserade program tagits fram, några i samverkan med Riksantikvarieämbetet. Bland de tidigast utvecklade programmen kan nämnas Corpus, som fått viss spridning. En församling kan naturligtvis också göra ett eget dokument i Word- eller Excelprogram med motsvarande grunduppgifter.

Flera leverantörer av dataprogram för kyrklig administration har speciella program/moduler för registrering av inventarier. Några exempel:

Agrando – KSAK, inventariebok: www.agrando.se

Eniac Data – Aveny, anläggningsregister: www.eniac.se

SoftIt SK – FAS, anläggningsregister: www.softit-sk.se

Samtliga program uppfyller mer eller mindre de behov som kulturminneslagen ställer på förteckningar över kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier. KSAK är speciellt framtagen för förteckning av kyrkliga inventarier i enlighet med kulturminneslagets krav.³⁷ Aveny och FAS anläggningsredovisning är egentligen konstruerade för ekonomisk redovisning och bokföring av samtliga

³⁷ Till skillnad från de andra har Agrando ett separat inventarie- och anläggningsssystem (SAK) för övriga föremål.

tillgångar, men kan också fungera som ett inventarieprogram. De har dock funktioner som inte är nödvändiga för detta syfte (beräkning för avskrivningar, värden m m), vilket gör att tydligheten minskar.

I dataprogrammen kan beskrivning, fotografier och andra dokument kopplas till varje inventariepost, vilket är en stor fördel. Genom att inventarierna vanligen kan grupperas i olika kategorier underlättas överblicken. I viss utsträckning möjliggörs olika sökningar och rapportuttag efter objekt- eller materialkategori, placering samt k-märkta föremål. Rapporterna och sökfunktionerna bör dock överlag förbättras, i synnerhet gäller detta FAS.

Det är en fördel för församlingen om fasta förvalslistor finns, vilket underlättar registreringen. Ett problem är dock att listorna i såväl KSAK som Aveny även innefattar fast inredning, vilken inte behöver redovisas i en inventarieförteckning. I Aveny finns ingen möjlighet att markera vissa föremål som k-märkta, den enda indelningen som kan göras är ”kyrkliga inventarier” respektive ”övriga inventarier”, vilket är problematiskt. Det får i praktiken konsekvensen att samtliga inventarier som registreras som ”kyrkliga inventarier” blir lagskyddade. Ovan nämnda brister i dataprogrammen som uppmärksammas inom ramen för projektet har påtalats för respektive programleverantör.

Andra modeller

Några stift har utvecklat egna modeller för förteckning av kyrkliga inventarier. Västerås stift tillhandahåller ett webbaserat inventarieprogram (Sacer) som stiftets församlingar kostnadsfritt kan använda. Uppgifterna registreras i en Accessdatabas, och inlagda data sparas på stiftets server. Även Linköpings stift erbjuder sina församlingar en liknande modell. I Visby stift har nyligen avslutats ett mångårigt projekt där samtliga kyrkors inventarier har dokumenterats i en databas. För de stift som har gjort övergripande skadeinventeringar av kyrkliga inventarier finns möjligheten att koppla inventarieförteckningarna till samma databas (K-dok), även om detta inte skett i någon större utsträckning.

Det finns också planer på Svenska kyrkans nationella nivå att vidareutveckla kyrkobyggnadsregistret i KOB (kollekt- och betalssystemet) så att även inventarieförteckningar kan fogas dit, som service till de församlingar som vill byta till ett gemensamt utformat inventariesystem. I avvaktan på ett nationellt register bör Göteborgs stift inte utveckla ett eget system.

Arkivfrågor

Till följd av relationsförändringen år 2000 mellan staten och Svenska kyrkan ska samtliga handlingar i kyrkoarkiven fram till detta år överföras till de statliga landsarkiven. Eftersom Svenska kyrkan idag är ett fristående samfund

upphör möjligheten att förvara allmänna (statliga) handlingar. En mängd arkivhandlingar levereras nu från församlingarna till Landsarkivet i Göteborg (Västra Götalands län) alternativt Lund (Hallands län). Detta är ett omfattande arbete som pågår ytterligare några år.³⁸

Bland de handlingar som ska överlämnas finns inventarieförteckningarna. Enligt Riksarkivet är det inte möjligt att de gamla inventarieböckerna, som fortfarande är i bruk eller är arkiverade, deponeras ute hos församlingarna. Inventarieförteckningar upprättade före år 2000 får i regel inte kompletteras, utan eventuellt rättas och förses med arkivtekniska anteckningar (t ex sidnumrering). Fördelen med arkiveringen för församlingarna är att man alltid har tillgång till ett exemplar av inventarieförteckningen, i den händelse församlingens nya förteckning skulle råka förkomma eller skadas.

Eftersom varje församling är skyldig att föra förteckning över inventarier av kulturhistoriskt värde, är man nu i ett läge där förteckningarna måste upprättas på nytt. Församlingarnas befintliga förteckningar kan dock se mycket olika ut, vilket betyder att man har varierande förutsättningar för det fortsatta arbetet. Vissa församlingar väljer att kopiera inventarieförteckningen innan den arkiveras. Det rekommenderas dock inte att använda denna kopia som ”det nya originalet”.

Lagring och förvaring

Vissa menar att det finns starka skäl att föra inventarieförteckningen i skriftlig form, dels för att ett skrivet dokument har lång åldersbeständighet, dels då det är svårt att ändra uppgifterna i en skriftlig förteckning utan att det märks, vilket är bra ur säkerhetssynpunkt. En digital förteckning bör därför alltid finnas i en utskrift på arkivbeständigt papper och lagras på en CD/DVD-skiva. En kopia av förteckningen ska också skickas till länsstyrelsen i enlighet med kulturminneslagens bestämmelser.

Inventarieförteckningen ska förvaras på ett säkert ställe ur såväl brand- som stöldsypunkt; inlåst eller på annat sätt oåtkomlig för obehöriga. Av samma skäl kan det finnas anledning att göra spärrar på vissa nivåer i datasystemet. Dataprogram ändras i snabb takt och ny datateknik som inte är kompatibel med den gamla införs. Digitala bilder bör därför finnas både i filformat och pappersutskrift. Eftersom utskrifter kan ha mindre god beständighet bör alltid fotopapper av hög kvalitet användas.³⁹

38 <http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=14875&refid=1192>, dat. 2009-12-21.

39 <http://www.lansstyrelsen.se/jamtland/amnen/kulturmiljo/Kyrkor/inventarier/inventarieforteckning.htm>, dat. 2009-06-02

6. Tillsyn av kyrkliga inventarier

Efterlevnaden av kulturminneslagens bestämmelser när det gäller tillsynen av kyrkliga inventarier, dvs anmälan av inventarieansvariga, regelbundna kontroller och insändande av förteckningar, är generellt sett låg. Det tycks saknas kunskap om, och kanske också förståelse för, regelverket inom Svenska kyrkan. Länsstyrelserna följer som tillsynsmyndighet inte heller upp frågorna i den utsträckning som skulle behövas. Det finns därför både ett stort informationsbehov om gällande lagstiftning liksom av mer uppstyrda former för tillsynen, både den inomkyrkliga och den som länsstyrelsen ansvarar för.

Församlingens ansvar

Enligt bestämmelserna i kulturminneslagen ska varje församling utse två personer som har till ansvar att föra förteckningen över kulturhistoriskt värdefulla inventarier. De ska också se till att föremålen ”förvaras och vårdas väl” (4 kap 7 § KML). Kyrkoordningen stadgar att det är kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård, som är ledamot eller ersättare i rådet, som är inventarieansvariga. Kyrkoherden får utse någon annan präst i församlingen att svara i stället för kyrkoherden (40 kap. 2 § KO).⁴⁰

Församlingen ska anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts. En anmälan ska göras så snart någon förändring sker. Denna bestämmelse infördes i kulturminneslagen 2000, då det blev en inomkyrklig angelägenhet vilka personer som utses till inventarieansvariga. Tidigare framgick det direkt av lagtexten.⁴¹

Ansvar, som är delat mellan kyrkoherden som ämbetsbärare och den förtroendevalda kyrkvården, har mycket lång hävd. Redan under medeltiden fanns bestämmelser om att två kyrkvårdar tillsammans med kyrkoherden hade tillsyn över församlingskyrkan och dess inventarier samt egendom. I 1686 års kyrkolag reglerades detta närmare.⁴²

40 Om kyrkoherden ska kunna uppdra åt annan präst att träda in i kyrkoherdens ansvar för inventarierna torde detta kräva att uppdraget kan ingå i prästens befattning. Någon annan präst än kyrkoherden är inte skyldig att ta på sig ansvaret. *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, Verbum 2005, s 623f.

41 Kyrkomötets utskott, som fick lagförslaget på remiss, menade att det kan ifrågasättas om det behövs en sådan detaljreglering att det föreskrivs i kulturminneslagen att två personer ska utses att föra förteckningen, och att det ska ske en anmälan till länsstyrelsen av vilka som utsetts. Men utskottet ansåg trots allt att kyrkomötet inte behövde rikta någon invändning på denna punkt. Prop. 1998/99:38 s. 158, 361.

42 Schött, Robert, Göransson, Göran, Hinn, Eskil, *Kyrkolagen: en kortfattad kommentar*, Fritzes 1995, s 105, Prop. 1987/88:104, s 98f., SOU 1997:43, s 207.

Även om det rör sig om ett personligt ansvarstagande bör detta inte ses alltför bokstavligt. De kan normalt knappast ställas till svars, skadeståndsmässigt och än mindre straffrättsligt, om någon inventarie skulle ha förkommit eller skadats. Ansvar för de utsedda inskränker sig sannolikt till att det är deras skyldighet att göra påpekanden och framställningar om inventarier har skadats, löper risk att skadas eller har förkommit.⁴³

Det är en öppen fråga hur inventarieansvaret bäst löses i sammanlagda församlingar där kyrkorådet har att svara över flera församlingskyrkor, då inte alla kyrkvårdar sitter i kyrkorådet. Är det möjligt att en enda kyrkvård i kyrkorådet ansvarar för samtliga kyrkor i församlingen, eller är det bättre med ett delegerat ansvar?

Ibland finns det skäl att särskilja begravningsväsendets inventarier från de kyrkliga, eftersom ansvaret är separerat inom den kyrkliga organisationen. I Varbergs församling utser kyrkogårdsnämnden en person som har ansvar för förteckningen över inventarier av kulturhistoriskt värde beträffande de fastigheter som kyrkogårdsnämnden förvaltar, medan kyrkorådet utser en person för de fastigheter som kyrkorådet förvaltar.

Ovan nämnda delegationer av inventarieansvaret från kyrkoråden bör vara möjliga enligt kyrkoordningen. Det viktiga är att hitta former för en tillsyn som är effektiv och ändamålsenlig. Exempelvis delegeras vanligen den dagliga skötseln till kyrkvaktmästaren eller någon annan lämplig person i församlingen. Det är dock mindre vanligt att det formella inventarieansvaret ligger på dessa personer.

Stiftets kontroll

Stiftet ska minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar (4 kap 8 § KML). Sådan kontroll ska också göras vid byte av kyrkoherde eller inventarieansvarig kyrkvård. Bestämmelsen om regelbunden tillsyn infördes med kulturminneslagens ikraftträdande 1989.⁴⁴ Fram till relationsförändringen 2000 föreskrev dock kulturminneslagen att det var kontraktsprosten som ansvarade för kontrollen. I Göteborgs stift har även fortsättningsvis prostarna detta ansvar, nu på delegation från stiftsstyrelsen.⁴⁵ Prostarnas tillsynsuppgift finns dock inte med i deras tjänsteinstruktion, vilket är en brist.

43 Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning, s 623f.

44 I förarbetena till lagen föreslog Riksantikvarieämbetet vart tredje år, men flera remissinstanser ansåg att tiden mellan kontrollerna borde utsträckas. Det fastslogs att vart sjätte år var tillräckligt, eftersom kontroll också skulle ske vid personalbyte. Ds C 1986:11, s 95-97, 108.

45 Stiftsstyrelsens beslut (Göteborgs stift) 2002-01-16, § 17.

Kontrollen utförs vanligtvis av kontraktsprosten i samband med pastoratsvisitationerna. I de församlingar där kontraktsprosten är kyrkoherde ser stiftsprosten till att kontroll sker. Stiftets tillsynsuppgift gäller även vid byte av inventarieansvariga. Det tycks dock vara mycket ovanligt att prostarna gör detta, om ens någon kontroll utförs överhuvudtaget vid dessa tillfällen.

Efter varje kontroll ska en kopia över förteckningen sändas till länsstyrelsen (4 kap 8 § KML). Att upprepade gånger, vid varje kontroll och byte av inventarieansvariga, kopiera upp hela inventarieförteckningen till länsstyrelsen låter sig i praktiken knappast göras. Efterlevnaden av lagen på denna punkt är i det närmaste obefintlig. En enkät som Göteborgs stift genomförde 2003 rörande bl a inventarieförteckningar, som drygt hälften av församlingarna besvarade (59 procent), ger en fingervisning om situationen. I en fjärdedel av församlingarna var det mer än sex år sedan en genomgång hade skett. Endast 15 procent hade skickat in en kopia till länsstyrelsen, och en tredjedel anmält inventarieansvariga.⁴⁶ Situationen har dock sedan dess förbättrats i Halland, som en följd av att länsstyrelsen begärt in förteckningar och namn på ansvariga.

En bättre ordning, som tillämpas i Västerås stift, borde vara att upprätta ett protokoll vid varje kontroll som sänds in till länsstyrelsen. Då är det tillräckligt att skicka in förteckningen vid ett tillfälle, och därefter endast när förteckningen väsentligen ändras. Inom ramen för projektet har samråd skett med prostarna respektive länsstyrelserna i stiftet om ett sådant förfarande.

Kontrollen av de kyrkliga inventarierna innebär att förteckningen gås igenom och de kulturhistoriskt värdefulla föremålen prickas av. I det protokoll som upprättas noteras föremål som saknas, eventuella uppmärksammade brister med förteckningen, inventariernas förvaring och vårdbehov. Ansvar för uppföljning av eventuella anmärkningar i protokollet bör ligga hos länsstyrelsen. Förslag till tillsynsprotokoll, som bygger på Västerås stifts mall, finns i bilaga 2.

Det ska nämnas att det är fullt möjligt för stiftet att delegera tillsynsuppgiften till någon annan än prostarna. I Västerås stift genomförs kontrollen sedan några år av stiftets handläggare för kyrkoantikvariska frågor, tillika stiftsjurist, och utan något samband med visitationerna.

Rutiner vid visitationer

Prostvisitationerna i pastoraten genomförs på biskopens uppdrag vart fjärde år i Göteborgs stift. Vid dessa deltar medarbetare från stiftet som notarier och förprotokoll. Biskopsvisitationer sker i kontrakten vart femte år. Kontraktsvisita-

⁴⁶ Redovisning av enkäten rörande vård- och underhållsbehovet för kyrkobyggnader, begravningsplatser m m som är skyddade enligt 4 kap KML, dat. 2003-09-17.

tionerna i stiftet rör övergripande verksamhetsinriktade ämnen, inte frågor om kyrkobyggnader eller inventarier.

Formerna för inventariekontrollen i samband med pastoratsvisitationerna varierar mycket och beror i hög grad på vem som är prost, vilka kunskaper och vilket intresse som finns hos prosten liksom i församlingen. I visitationen ingår också inventering och inspektion av kyrkor, övriga byggnader och begravningsplatser. Det egentliga syftet med denna genomgång (som till skillnad från inventarierna inte är lagstadgad) framgår inte av de instruktioner som finns, vilket resulterar i att även här varierar ansatsen mycket mellan olika visitationer. Anvisningarna bör i detta avseende bli tydligare.⁴⁷

Det är viktigt att framhålla att tillsynen inte bara bör ha en kontrollerande funktion utan att i denna ingår också främjandeinsatser. Endast i begränsad utsträckning kan prostarna erbjuda något kvalificerat stöd i inventariefrågor. Inom vissa stift är därför stiftsantikvarierna, och ibland länsstyrelserna, delaktiga i visitationerna. I Göteborgs stift har detta hittills inte förekommit.

Antikvariekompetensen på stiftskansliet skulle kunna komma till nytta vid visitationerna avseende rådgivning kring exempelvis inventarieförteckningen, förvaring och skötsel av inventarier och möjlighet att söka kyrkoantikvarisk ersättning för olika åtgärder. Detta är dock en resursfråga. I nuläget är det inte möjligt för stiftsantikvarierna att medverka vid varje pastoratsvisitation. Insatserna måste därför få en strategisk inriktning, där prostarna är en viktig nyckelgrupp att nå. En rimlig omfattning kan vara att stiftsantikvarierna bistår stiftsprosten vid visitationerna i prostarnas pastorat (cirka fyra tillfällen per år) och i övrigt vid efterfrågan och i mån av tid.

I Göteborgs stifts riktlinjer för prostvisitationer rekommenderas att inventarieinspektionen genomförs av församlingens inventarieansvariga som en del av det förberedande arbetet inför visitationen.⁴⁸ Om möjligt kan en representant från stiftet eller länsstyrelsen vara med vid detta tillfälle. Enligt ett förslag från prostarna ska ett protokoll från inspektionen upprättas, som ska vara prosten tillhanda före visitationen. Genomgång av inventarieförteckningen med prosten görs i samband med en förvisitation (då även andra typer av dokument behandlas), vilken sker strax före själva visitationen.⁴⁹

47 Det övergripande syftet med en visitation är att främja och ha tillsyn över församlingarnas uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Under visitationen görs en genomgång av församlingens tillstånd och utvecklingstendenser. ”Uppdrag och riktlinjer för genomförande av visitationer i Göteborgs stift” (förslag), 2007. Kyrkoordningen reglerar dock inte visitationens själva innehåll (8 kap 2 § KO).

48 ”PM för prostvisitationer i Göteborgs stift”, dat. 2006-05-31, ”PM för notarier vid prostvisitationer i Göteborgs stift”, dat. 2006-11-28.

49 ”Lathund vid prostvisitation”, förslag dat. 2009-07-03.

En nackdel med föreslagen ordning är att prostarnas, dvs stiftets, tillsynsansvar blir otydligare. Det kan vara problematiskt att hela kontrollfunktionen utformas som en egentillsyn utförd av församlingen, som rapporterar till prosten. Det är ju egentligen prostens uppgift att kontrollera att alla föremål finns kvar i förteckningen. Systemet med egentillsyn bygger helt på att församlingen lämnar korrekta uppgifter i protokollet, eftersom ingen aktiv tillsyn sker genom prosten. Prosten bör därför vidimera/godkänna protokollet med sin underskrift. Protokollet bör även biläggas visitationsprotokollet, och inskickas till länsstyrelsen. Det skulle då kunna ersätta lagkravet att en kopia av förteckningen sänds till länsstyrelsen efter varje kontroll.

Ett tänkbart alternativ skulle kunna vara att prosten för tillsynsprotokollet med stöd av församlingens inventarieansvariga. Så är fallet i exempelvis Härnösands stift. Där inbegriper protokollet även uppgifter om pastoratets vård- och underhållsplaner, tillgänglighet och säkerhet. Syftet är att uppfylla rådande lagstiftning och ge stiftet bättre underlag för att kunna stödja pastoratens arbete att förvalta det kyrkliga kulturarvet. Även Skara stift planerar att inom ramen för visitationerna utveckla tillsyns- och främjandearbete inom detta område.

Länsstyrelsens roll

Länsstyrelsen har en tillsynsuppgift då det gäller de kyrkliga inventarier och kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som skyddas av kulturminneslagen. I praktiken är denna tillsyn mycket begränsad, främst på grund av resursbrist och andra prioriteringar. Den tillsyn som trots allt sker är inte egeninitierad utan i huvudsak händelsestyrd; vanligtvis i samband med inkomna ärenden. Med andra ord sker tillsyn av vad som görs – inte av vad som borde göras. Länsstyrelsens otillräckliga tillsyn av de kyrkliga kulturminnena har påtalats av Riksrevisionen. Det finns ett behov av mer uppsökande tillsyn än vad som är fallet idag.⁵⁰

Kyrkans förvaltningsansvar bör kunna påverka länsstyrelsens sätt att utöva tillsyn. Tillsynen kan med fördel samordnas med kyrkans egenkontroll. Ett enkelt sätt är att länsstyrelsen utarbetar rutiner för återkommande besiktningar kopplat till visitationsarbetet, såsom sker på andra håll. I exempelvis Karlstads stift delger stiftet länsstyrelsen sitt visitationsschema för att länsstyrelsen, vid behov, ska kunna göra tillsynsbesök i samband med visitationerna. Särskilt tillsynsprotokoll upprättas av länsstyrelsen i dessa fall. Det är också ett bra tillfälle med möjlighet till samtal kring församlingens situation, förvaltningsfrågor, planerade förändringar, lagstiftning etc.

⁵⁰ *Statens insatser för att bevara de kyrkliga kulturminnena*, Riksrevisionen, RiR 2008:2.

Som ett led i den statliga tillsynen har Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen rätt att besikta kyrkliga inventarier (4 kap 10 § KML). Det är en tillsynsuppgift som myndigheten har och där man utan pågående ärende ska kunna undersöka inventariernas skick, vård och förvaring. Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen ta hand om det eller vidta annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. En sådan åtgärd måste föregås av samråd med stiftet och om föremålet ägs av någon enskild, även med denne. Det är dock mycket sällan länsstyrelsen ingriper på detta sätt.

Däremot är det betydligt vanligare att länsstyrelsen beslutar att ett föremål ska tas upp i inventarieförteckningen, vilket man också har lagstadgad rätt till (4 kap 10 § KML). Ofta rör det sig om avskilda byggnadsdelar eller inredning, exempelvis kyrkbänkar, som i beslutet ska bevaras som kyrkliga inventarier. I normalfallet antecknar dock församlingarna själva inventarier i förteckningen. Länsstyrelsen ska underrätta stiftet när ett beslut har fattats om att föra upp ett föremål på förteckningen eller om att en åtgärd till skydd för ett föremål ska vidtas (21 § KMF).

Efter varje kontroll som utförs ska alltså en kopia på förteckningen skickas till länsstyrelsen. Bestämmelsen infördes i kulturminneslagen år 2000 och syftet var att ge möjlighet för länsstyrelsen att få överblick över inventariebeståndet i länet. Detta ansågs betydelsefullt med tanke på länsstyrelsens ansvar för den övergripande tillsynen inom kulturmiljöområdet i länet.⁵¹ I praktiken är efterlevnaden av denna bestämmelse mycket begränsad.

Detsamma gäller anmälningar av inventarieansvariga till länsstyrelsen. Upemot hälften av alla församlingar i Göteborgs stift har meddelat länsstyrelsen vilka som är inventarieansvariga. Många anmälningar kom in efter en uppmaning från stiftet år 2000 att anmäla inventarieansvariga till länsstyrelsen och till stiftsstyrelsen, men har därefter inte alltid skett vid byte av ansvariga personer.

En anmodan från länsstyrelsen i Halland 2007 att insända namn på inventarieansvariga och kopia av förteckningen mötte ett visst gensvar. Omkring en tredjedel av församlingarnas inventarieförteckningar inskickades. Något motsvarande har inte skett i Västra Götalands län, och på länsstyrelsen finns i princip inga inventarieförteckningar. Där har man varit tveksam att ta emot förteckningar av säkerhetsskäl, eftersom handlingarna förmodligen inte kan sekretessbeläggas. Det kan dock inte anses vara ett hållbart argument eftersom även de gamla inventarieförteckningar, som nu levereras till landsarkiven, är offentliga för allmänheten. Risken med denna tillgänglighet ska inte heller överdrivas.

51 SOU 1997:43, s 207, prop. 1998/99:38, s 158.

Situationen visar att det finns ett behov av förnyad information till stiftets församlingar om de gällande bestämmelserna. Stiftet och länsstyrelserna bör gemensamt ta ansvar för detta.

Vilka åtgärder kräver tillstånd?

Enligt kulturminneslagens bestämmelser är en rad åtgärder tillståndspliktiga för de kyrkliga inventarier som är uppförda på förteckningen. Ett föremål i förteckningen får inte utan länsstyrelsens tillstånd avyttras, avföras från förteckningen, repareras, ändras eller flyttas från den plats där det sedan gammalt hör hemma. Tillstånd krävs dock inte för föremål som ägs av någon enskild person eller släkt.⁵² För ”obetydliga reparationer” behövs det inte något tillstånd. Sådana reparationer får dock inte utföras så att det kulturhistoriska värdet minskas. I länsstyrelsens beslut om tillstånd kan vissa villkor ställas på hur åtgärden ska utföras samt vilken dokumentation som behövs (4 kap 9 § KML).

Gränsen mellan vad som är en tillståndspliktig åtgärd och vad som inte kräver tillstånd kan vara diffus. Det är länsstyrelsen som avgör om en åtgärd är tillståndspliktig. Församlingen ska därför alltid samråda med länsstyrelsen vid osäkerhet.

Att avyttra

Församlingen får inte göra sig av med föremål som är upptagna på förteckningen utan att först inhämta tillstånd. Fram till 1989 krävdes faktiskt regeringens tillstånd för avyttrande av en kyrklig inventarie. Att en församling säljer eller skänker bort sina kyrkliga inventarier är inte särskilt vanligt, och antikvariska myndigheter brukar ha en restriktiv hållning till detta.⁵³ Den gängse uppfattningen är att inventarierna hör samman med en bestämd plats och att det är viktigt att inte skilja dem ifrån sitt sammanhang. Föremål från svenska kyrkor finns därför endast undantagsvis ute på den öppna marknaden.

Många församlingar är rädda för att göra sig av med saker och sparar allt. Ibland vet man inte vilka föremål som går att avyttra utan att söka tillstånd. Det kan gälla Svensk författningssamling och andra böcker eller brukstextilier, som inte brukar anses som lagskyddade. Ett annat problem är att förstå vilka föremål som är lagskyddade och som man måste söka tillstånd för, som gamla knäfall, bänkar och bänkljusstakar.

52 Det är anmärkningsvärt att länsstyrelsen eller församlingen kan föra in privatpersoners föremål i förteckningen, och därmed göra dem lagskyddade, men att inga åtgärder är tillståndspliktiga. Lagen är här motsägelsefullt formulerad.

53 Redan kyrkolagen från 1686, som gällde ända fram till 1990-talet, föreskrev att lösa inventarier eller annat ”som till urgamla tiders ihågkommande tjänar” inte fick avlätas till någon enskild. Estham, Inger, *Kyrkliga textilier – arv, utveckling och vård*, Verbum 1976.

Avyttring kan även gälla frågan att få tillstånd att destruera föremål som skadats genom åverkan eller skadedjursangrepp, t ex gamla textilier, som inte församlingen önskar ha kvar. Ställning måste då tas till föremålets kulturhistoriska värde, och om fortsatt vård och förvaring inte längre är meningsfull. Föremålet bör alltid dokumenteras innan det förstörs.

På senare tid har ansökningar om tillstånd till avyttring av inventarier föranletts av att kyrkan har tagits ur bruk eller sålts. Man kan förmoda att denna ärendetyp kommer att öka i framtiden. Om ett föremål avyttras till en annan av Svenska kyrkans församlingar kan det fortsatt skyddas enligt kulturminneslagen. I den nya kyrkans inventarieförteckning bör det då framgå varifrån föremålet kommer.

Vad som gäller när en kyrka med dess inventarier kommer i annan ägo än Svenska kyrkans är mer komplicerat. Enligt kulturminneslagen behövs ju inget tillstånd för åtgärder på kyrkliga inventarier som ägs av en enskild person eller släkt. Huruvida samma bestämmelser gäller för en juridisk person är oklart.

Avföra från förteckningen

Ingen av de kulturhistoriskt värdefulla föremålen får heller avföras från förteckningen utan tillstånd. Om det rör sig om sådant som uppenbart inte hör hemma där, som fast inredning eller förbrukningsvaror, bör församlingen själv kunna stryka dessa ur förteckningen. Vid tveksamhet ska alltid församlingen först samråda med länsstyrelsen.

Föremål som stulits och inte kan påträffas eller försvinner genom brand bör också avföras från förteckningen. I vissa inventarieprogram går det inte att radera registrerade uppgifter. Föremålet finns då kvar i förteckningen, men kan markeras som ”avförd”. I dessa fall antecknas datum och orsak för avförandet.

Reparera eller ändra

De flesta åtgärder i form av renovering, konservering och reparation kräver länsstyrelsens tillstånd. Skälet till bestämmelsen är att garantera föremålets fortsatta bestånd, att se till att lämpliga metoder används och att åtgärden utförs av sakkunnig. Det bör observeras att vanligen behöver tillstånd inhämtas även för sådant som kan betraktas som löpande underhåll. Det kan röra sig om rengöring av måleri och skulptur, eller tvätt och lagning av den textila skruden. Vissa arbeten kan församlingen emellertid själv utföra, såsom skötsel av brukstextilier, putsning av metallföremål och städning. Det förutsätter dock kunskaper om hur arbetet ska utföras. Även förändring av befintlig förvaring brukar vara ett tillståndspliktigt arbete.

Flytta från sin plats

Kyrkliga inventarier förvaras vanligtvis i kyrkan. Ibland kan det finnas anledning att frånga denna huvudprincip, om föremål riskerar att skadas eller att utsättas för stöld. Det kan gälla textilföremål där den aktuella kyrkan saknar möjlighet till lämplig förvaring. Att flytta ett föremål ur kyrkan är i allmänhet tillståndspliktigt, även till församlingshemmet eller till en annan kyrka i församlingen. Den nya förvaringsplatsen ska anges i inventarieförteckningen. Deposition eller skyddsförvaring i ett museum och förflyttning i samband med utlåning av kyrkliga inventarier till utställningar kräver också tillstånd. Tillfällig flytt, i samband med renovering av kyrkan eller kyrkliga handlingar utanför kyrkan, brukar dock inte erfordra länsstyrelsens tillstånd. Undantag kan gälla särskilt ömtåliga inventarier.

Församlingen behöver inhämta tillstånd även för att omplacera inventarier i kyrkorummet ”från den plats de sedan gammalt hör hemma”. Bestämmelsen avser föremål såsom dopfuntar och altartavlor, men givetvis inte mindre föremål som ljusstakar, nattvardskärl och liturgiska textilier som på grund av sin användning inte har någon fast placering i kyrkan.

I samband med stora nybyggnadsperioderna under främst 1800-talet revs ett stort antal medeltida kyrkor, och deras inventarier togs i olika utsträckning med när den nya kyrkan invigdes. En del inventarier förstördes eller skingrades men merparten hamnade på museer. Överlämnandet till museerna skedde som gåvor eller depositioner. I modern tid har intresset i församlingarna ökat för att återfå kyrkliga inventarier som nu finns på museerna. Frågan har hanterats olika beroende på förutsättningarna (förvaringsmöjligheter, säkerhetsaspekter etc) Om föremålet återgår till församlingen, ska det oavsett ägarförhållanden antecknas i inventarieförteckningen.⁵⁴

54 Riksantikvarieämbetet 1995 (arbetsmaterial), s 38f.

7. Övriga inventariefrågor

Vård och hantering av kyrkliga inventarier

Ofta finns det ett stort intresse i församlingarna för kyrkornas föremål och för att vårda dem på rätt sätt, men det är många gånger svårt för en lekman att veta vad som är rätt eller fel. Det är kyrkoherdens och den inventarieansvarige kyrkvårdens uppgift att se till att de kulturhistoriskt värdefulla föremålen förvaras och vårdas väl. Den dagliga skötseln ombesörjs dock vanligen av kyrkvaktmästaren i församlingen.

Ansaret innebär att se till att förvaringsutrymmen är rena och väl lämpade för sitt ändamål samt att se till att inventarierna vid behov rengörs, renoveras eller konserveras under sakkunnig ledning. Betydelsen av en kontinuerligt genomförd tillsyn kan inte underskattas. Då hinner man i tid upptäcka skador innan de blir alltför omfattande och kostsamma. Att klimatförhållandena är lämpliga är också av stor betydelse. Luftfuktighet, temperatur och uppvärmningssystem påverkar i hög grad de kyrkliga inventarierna.

Många misstag kan undvikas genom att kontakta sakkunniga för rådgivning. Vård och underhåll av kyrkliga inventarier kräver i stor utsträckning expertkompetens, vanligen av konservator specialiserad inom sitt område (måleri, textil, metall etc). Renovering av metallföremål utförs ibland av guld/silvermeder eller gelbgjuterier. Det finns flera bra handböcker om skötsel och hantering av kyrkliga inventarier.⁵⁵

När det gäller gamla inventarier måste avvägningar mellan bruk och bevarande göras. En konservering eller renovering innebär aldrig att ett föremål blir nytt eller inte kan skadas igen. Församlingarna måste även efter en vårdåtgärd sköta sina inventarier med omsorg. Ibland kan insatserna bli så omfattande och kostsamma för att kunna använda ett föremål att det är bättre att magasinera det och istället nyanskaffa t ex en mässhake eller en nattvardskalk. På så sätt stödjer man samtidigt vår tids konsthantverk. Alternativt kan föremålet användas sparsamt, vid enstaka tillfällen. Vårdinsatsen anpassas då till bruksfrekvensen. I enstaka fall kan det bli aktuellt att avyttra och destruera ett föremål.

Ett problem är när kyrkan inte har plats att förvara föremål som inte längre används. Det kan gälla både föremål som är inskrivna som kyrkliga inventarier och andra föremål; allt från gammal inredning till utrangerade textilier, men

⁵⁵ *Att vårda en kyrka*, red Elisabeth Svalin, Verbum 2004, *Tillsyn och besiktning av kyrkobyggnader och inventarier*, Stiftsammanslutningen i Göteborgs stift, Stiftelsen Västsvensk konservatorsateljé, 1996.

väldigt ofta också böcker och dokument. De förvaras många gånger i dåliga miljöer, tornrum och uthus utan uppvärmning, med mögel och insektskador som följd.

Vård- och underhållsplaner

Vid sidan om inventarieförteckningen bör det finnas en vård- och underhållsplan för kyrkans inventarier av kulturhistoriskt värde. En vård- och underhållsplan är ett långsiktigt planeringsdokument som underlag för genomförande och prioritering av åtgärder, och bör upprättas av en konservator. De flesta församlingar och samfälligheter har upprättat en plan för kyrkobyggnaden, men inte alltid för inventarierna. Ibland är bara vissa inventarier medtagna.

Det är viktigt att kyrkans vård- och underhållsplan för de kyrkliga inventarierna och församlingens inventarieförteckning korresponderar med varandra. Planen bör omfatta samtliga lagskyddade inventarier. Redovisningen kan göras mer eller mindre detaljerad, antingen föremål för föremål eller mer översiktligt i olika föremålsgrupper. Det är önskvärt att planen också går igenom föremålen förvaring och klimatförhållanden. I vissa planer kommenteras också befintlig inventarieförteckning, eventuella brister och uppdateringsbehov.

Vård- och underhållsplanen kan med fördel kompletteras med skötselråd som stöd för dem som hanterar föremålen. Den lagstadgade kontrollen av inventarieförteckningen vart sjätte år och vid personalbyte brukar anges som en periodisk aktivitet i planen, ibland samordnat med en konservatorsbesiktning.

Vård- och underhållsplanen är betydelsefull som ett översiktligt planeringsdokument, men vanligtvis behövs fördjupade arbetsbeskrivningar innan tillstånd kan ges till åtgärderna.

Säkerhetsåtgärder

Kyrkans inventarier har sedan lång tid betraktats som viktiga delar av kyrkan. Stöld i kyrkor har alltid räknats som ett allvarligt brott, och fortfarande väcker det mycket uppmärksamhet när något kyrkligt föremål har stulits. Många kyrkliga föremål är idag eftertraktade och kan betinga ett högt pris på den internationella antikmarknaden.

De flesta kyrkor äger inventarier som kan betraktas som stöldbegärliga. Trots detta har vi varit relativt förskonade från stöld ur kyrkorna. Bilden har dock på senare år förändrats, och ett antal uppmärksammade stöld av kulturföremål skett, främst i norra Sverige. Enligt en undersökning från Brottsförebyg-

gande rådet drabbas årligen i snitt 5 procent av landets kyrkor. Sverige har därmed högst kyrklig stöldfrekvens i hela Norden. Den kategori av gods som stjäls mest är kyrksilver och ljusstakar, följt av ljuskronor och lampetter samt skulpturer och altartavlor. I Göteborgs stift har det i 18 procent av församlingarna/samfälligheterna försvunnit kulturföremål under perioden 2002-2004.⁵⁶

Förebyggande insatser

Inventarieförteckningen är ett viktigt instrument i säkerhetsarbetet och det är viktigt att kontrollen upprätthålls med jämna intervall och vid byte av inventarieansvariga.⁵⁷ En väl förd inventarieförteckning är av stor betydelse. Många förteckningar ger inte den hjälp vid stöld eller skada som vore önskvärt.

Dokumentation är en grundförutsättning för att kunna återföra föremål som blivit stulna, eller för att göra anspråk på ett upphittat föremål. Framför allt är det viktigt att kyrkans inventarier fotograferas. Det förenklar också den återkommande kontrollen. Hälften av församlingarna har bilder på samtliga kulturhistoriskt värdefulla föremål, visar BRÅ:s kartläggning. Men Svenska kyrkans egen statistik från 2007 tyder på att endast en bråkdel (7 procent) av de kyrkliga inventarierna i Göteborgs stift är fotodokumenterade och/eller stöldskyddsmärkta (jämfört med rikssnittet 11 procent).⁵⁸

Uppdatering av förteckningen är en av rutinerna som ska vidtas när ett föremål är försvunnet. Det finns också ett rikstäckande register över stulna föremål på webbplatsen www.stuleturkyrkan.nu. Det bygger på att församlingarna, samtidigt som de anmäler stölden till polis och försäkringsbolag (helst även till länsstyrelsen och stiftet), också skickar en anmälan till registret. På så sätt kan information om stölder på ett enkelt sätt nå även andra.

En del församlingar och även länsstyrelser är tveksamma till att en kopia av förteckningen sänds till länsstyrelsen eftersom den därmed blir en allmän handling – vilket skulle kunna vara en potentiell säkerhetsrisk. Denna farhåga bör inte överdrivas. Redan idag finns inventarieförteckningar på landsarkiven som är tillgängliga för allmänheten. Även de handlingar som förvaras i församlingen räknas som offentliga, också efter år 2000.⁵⁹

⁵⁶ *Brottsplats Kyrkan*, Brottsförebyggande rådet 2005, s 35.

⁵⁷ Så är dock inte fallet i alla församlingar. Enligt BRÅ:s kartläggning genomför en majoritet av församlingarna inventering vart sjätte år eller oftare. 25 procent uppger att de genomför det mer sällan eller inte alls. *Brottsplats Kyrkan*, s 24. Göteborgs stifts enkät från 2003 visade på samma resultat.

⁵⁸ *Brottsplats Kyrkan*, s 23f. Svenska kyrkans statistikdatabas http://statistik.svenskakyrkan.se/statistik/EkStatPage.aspx?pageID=Ekstat_ak_akmm, dat. 2009-11-12.

⁵⁹ En handling som förvaras på en myndighet och är inkommen dit är allmän, och ska lämnas ut på begäran. Endast med stöd av sekretesslagen kan vissa typer av handlingar undantas. En myndighets rätt att efterforska identiteten hos en person som begär ut offentliga handlingar är ytterst begränsad. *Brott mot kulturarvet – förebygga, upptäcka och beivra*, Riksantikvarieämbetet 2008, s 14.

Stöldsskyddet i kyrkorna är ofta bristfälligt. Brottsförebyggande insatser kan vara enkla, exempelvis genom att plocka undan stöldbegärliga och ömtåliga föremål då kyrkan är öppen men obemannad. Kyrksilver bör förvaras i ett brand- och säkerhetsklassat skåp eller utrymme. En annan säkerhetshöjande åtgärd är att märka inventarierna. Det finns olika märkningsmetoder och koder, som ibland kan vara kopplade till inventarieförteckningens numrering. Märkning av kulturhistoriskt värdefulla föremål kräver i regel tillstånd från länsstyrelsen.⁶⁰

Stöldsäkring kan också ske genom olika typer av larm och fästnanordningar, såväl för hela kyrkan som för enskilda föremål. Det är angeläget att det görs på sådant sätt att det inte skadar eller förstör föremålet; att åverkan på föremålen minimeras och visuellt störande tillägg undviks. Säkerhetsnivån måste anpassas till föremålets värde och stöldrisk.

Stöldförebyggande åtgärder kan medföra svårigheter i händelse av brand. Det är därför av största vikt att sådana åtgärder genomförs så att de möjliggör en räddning av kyrkans värdefulla föremål. Församlingen bör därför upprätta en lokal insatsplan i samverkan med räddningstjänsten. Här ska finnas uppgifter om de mest värdefulla och prioriterade föremålen i kyrkan, deras placering, vilka som eventuellt är fastsatta eller låsta, var nycklar finns etc.⁶¹

I detta sammanhang ska även något om försäkring av kyrkliga inventarier nämnas. Villkoren mellan olika försäkringsbolag skiljer sig åt, och är ständigt stadda i utveckling. Det är ofta svårt att fastställa värdet på kulturhistoriskt värdefulla inventarier och bolagen beräknar värdet på olika sätt. Vissa bolag kan ställa krav på specifikationer av församlingens egendom. Redovisningen brukar vara på en mycket mer övergripande nivå än kyrkans inventarieförteckning.

Kyrkoantikvarisk ersättning

Värden av de kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarierna innehåller vanligtvis en mycket hög grad av kulturhistoriska överkostnader. Staten ger därför kyrkoantikvarisk ersättning till Svenska kyrkan för olika typer av bevarandensatser för den egendom som skyddas av kulturminneslagen.

För församlingarna har kraven i regelverket för den kyrkoantikvariska ersättningen blivit ytterligare ett skäl att verkligen sköta inventarieförteckningarna och att de omfattar alla föremål med kulturhistoriskt värde. För att beviljas

60 Svalin Gunnarsson, Elisabeth, *Säkerhetshandbok för kyrkan*, Verbum 2006, s 71ff.

61 Svalin Gunnarsson, s 51f.

kyrkoantikvarisk ersättning krävs att föremålet är kulturhistoriskt värdefullt och uppfört på församlingens inventarieförteckning.

Endast föremål som är upptagna på inventarieförteckningen kan få kyrkoantikvarisk ersättning. Det är därför angeläget att förteckningen är komplett. Inte minst gäller detta gravvårdar som saknar ägare. Gravmonument ska vara registrerade som kyrkliga inventarier för att få ersättning till vård och underhåll.

Skyddade inventarier kan finnas på annan plats, t ex deponerade på ett museum. Det är angeläget att ägoförhållandena för sådana föremål klarläggs, och därmed vårdansvaret. Om ett föremål i ett museum är skänkt och inte bortdeponerat har ansvaret övergått till museet. Ska ersättning gå till kyrkliga inventarier som har en annan ägare bör dess bevarande säkras genom ett långsiktigt avtal.⁶²

Generellt sett prioriteras vård och konservering liksom säkerhetshöjande insatser vid fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning, och ersättningsnivåerna är i regel höga. Ett villkor är dock att åtgärden ska finnas med i en vård- och underhållsplan.

Enstaka stift har även beviljat kyrkoantikvarisk ersättning till att komplettera eller upprätta en ny inventarieförteckning så att den uppfyller kulturminneslagens krav. Ingen församling i Göteborgs stift har ännu ansökt om något sådant projekt. Principiellt bör det dock i viss utsträckning kunna betraktas som ett ersättningsberättigat arbete. Huvuduppgiften bör då vara att peka ut vilka föremål som kan betraktas som lagskyddade och tillse att dokumentationen är tillräcklig. En förutsättning är att det rör sig om en kvalificerad kulturhistorisk bedömning av sakkunnig, i samråd med församlingen och länsstyrelsen.

62 ”Kyrkoantikvarisk ersättning. Villkor och allmänna råd”, dat. 2006-06-07.

8. Avslutande diskussion

De kyrkliga inventarierna och deras lagskydd är i många avseenden ett komplext område. Likaså inbegriper frågan om inventarieförteckningar en rad problemställningar. Vilka objekt kulturminneslagen omfattar är otydligt och inventariebestämmelserna är inte tillräckligt kända, vilket ställer till problem för såväl Svenska kyrkan som de antikvariska myndigheterna. Kulturminneslagens bestämmelser om de kyrkliga inventarierna förtydligas i kulturminnesförordningen och i Riksantikvarieämbetets allmänna råd, men inte i tillräcklig utsträckning. Det är därför mycket positivt att Riksantikvarieämbetet nu tar fram en vägledning till 4 kap KML.

Utifrån det föregående kan konstateras att en stor osäkerhet råder i församlingarna kring vilka inventarier som ska förtecknas, och hur förteckningen ska utformas. Det är problematiskt att det saknas tydliga kriterier för att bedöma vilka inventarier som är kulturhistoriskt värdefulla i lagens mening. I synnerhet gäller detta för föremålsbeståndet från 1900-talet. Eftersom ansvaret för urvalet i första hand vilar på församlingarna är det viktigt att det finns urvalsprinciper som är lätta att tillämpa. Den etablerade, men ibland ifrågasatta, ålderspraxisen 30 respektive 50 år tycks fungera väl. Det kan dock diskuteras om det verkligen behövs en avvikande gräns för textilier.

Länsstyrelsens respektive församlingens egen uppfattning om lagskyddets omfattning går ibland isär. Det speglas inte minst i många inventarieförteckningar, där mycket få föremål från 1900-talet och ibland även 1800-talet, har försetts med en k-märkning. Kanske finns det snarare ett behov av mer selektivt urval av föremål istället för nämnda ålderspraxis. En mindre omfattande mängd skyddade inventarier skulle kunna underlätta en mer aktiv tillsyn från länsstyrelserna, något som knappast existerar idag. Å andra sidan skulle församlingarnas möjlighet att åtnjuta kyrkoantikvarisk ersättning för de yngre kyrkliga inventariernas vård begränsas.

Ibland finns gränsdragningsproblem mellan vad som kan anses vara lösa föremål respektive fast inredning, varav det sistnämnda inte räknas som kyrkliga inventarier och inte heller behöver förtecknas. Problematiska kategorier är altarutsmäckningar och orglar. Här skiftar bedömningarna. Likaså är kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar en problematisk kategori. Ska de verkligen betraktas som kyrkliga inventarier, och inte fasta anordningar på begravningsplatser?

Eftersom det saknas nationellt framtagna anvisningar till hur en inventarieförteckning över de kulturhistoriskt värdefulla föremålen ska se ut så varierar församlingarnas förteckningar mycket. Vanligtvis är såväl fast inredning

som sådana föremål vilka inte är lagskyddade, såsom förbrukningsartiklar och teknisk utrustning, upptagna på listan. Samtidigt saknas ibland gamla inredningsdetaljer eller andra äldre föremål, kanske undangömt förvarade, som borde vara förtecknade.

Om det tydligt framgår vilka föremål som är kulturhistoriskt värdefulla, genom en k-märkning eller motsvarande, behöver inte sådana inventarieförteckningar som upptar kyrkans alla inventarier vara ett problem. Naturligtvis är det tydligare om listan enbart upptar de lagskyddade föremålen. Men det bygger då helt på att urvalet är korrekt, vilket kan vara svårt för församlingen att göra.

Tillsynen av kyrkliga inventarier fungerar inte helt tillfredställande, varken den inomkyrkliga eller länsstyrelsens. Här tillämpas många gånger inte lagen som det föreskrivs. I mycket begränsad omfattning anmäls inventarieansvariga till länsstyrelsen och än mindre inskickas kopior av inventarieförteckningarna efter varje kontroll. I vissa fall har inte länsstyrelsen heller velat få in inventarieförteckningar på grund av säkerhetsskäl. Denna risk tycks överdriven. Redan idag är för övrigt äldre förteckningar helt tillgängliga på landsarkiven. Situationen visar att det finns ett stort informationsbehov om de gällande bestämmelserna. Stiftet och länsstyrelserna bör gemensamt ta ansvar för detta.

Det finns också anledning att se över stiftets tillsyn, som i Göteborgs stift utförs av kontraktsprostarna. Innebörden av tillsynsansvaret behöver förtydligas för alla berörda. I samband med visitationerna borde även stiftkansliets anti-kvariska kompetens bättre tas tillvara. Föreslagen ordning, att ett tillsynsprotokoll förs i samband med kontrollen och ersätter att förteckningen skickas till länsstyrelsen, tillämpas redan i Västerås stift med gott resultat.

Allra smidigast skulle det vara om stiftet och länsstyrelsen utförde kontrollen tillsammans, eller att inventarieförteckningar i framtiden förs i ett webbaserat dataregister, tillgängligt även för länsstyrelsen. Då slipper församlingarna ifrån kravet att skicka förteckningar.

I församlingarna finns det i regel inte tillräcklig kompetens att välja ut vilka inventarier som ska tas upp i förteckningen samt att bedöma vilka uppgifter om varje föremål som ska vara med. Länsstyrelsen har som tillsynsmyndighet ett särskilt ansvar att bevaka att inventarieförteckningarna upptar rätt föremål men rådgivningen är ytterst begränsad, kanske främst av resursskäl. Samtidigt har många stift numera stiftsantikvarier eller motsvarande som stöttar församlingarna i dessa frågor. Situationen varierar dock stort över landet.

Många församlingar står inom de närmsta åren inför uppgiften att upprätta en helt ny inventarieförteckning, när den gamla inlämnas till landsarkivet. För-

samlingarna behöver stöd och vägledning i detta arbete. Det finns därför ett stort behov av att ta fram kriterier för urval och metoder för att bedöma kyrkornas mångfacetterade föremålsbestånd.

Detta bör genomföras som ett nationellt samverkansprojekt mellan Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna, kanske liknande den kulturhistoriska inventering och karaktärisering som utförts av de flesta kyrkorna i Sverige.⁶³ En sådan satsning bör samordnas med planerna på att vidareutveckla Svenska kyrkans nationella kyrkobyggnadsregister, så att inventarieförteckningar kan fogas dit.

Det är angeläget att Svenska kyrkans nationella nivå prioriterar detta arbete, innan alltför många församlingar väljer andra system. I avvaktan på ett nationellt system bör Göteborgs stift inte i nuläget utveckla ett eget inventarieprogram som service till församlingarna, vilket vissa andra stift gjort. Det är också mycket viktigt att de dataprogram för registrering av kyrkliga inventarier som redan idag finns på marknaden kvalitetssäkras. Riksantikvarieämbetet bör ha ett särskilt ansvar för detta.

I sammanhanget bör det också övervägas om inte en översyn av kulturminneslagens bestämmelser om kyrkliga inventarier är nödvändig. Detta gäller tillsynsbestämmelserna, som bör kunna göras smidigare, liksom det förhållande att gravvårdar skyddas som inventarier. Vidare bör formuleringen att det för varje *församling* ska finnas en inventarieförteckning ersättas av att det för varje *kyrka* ska finnas en förteckning. Bestämmelsen utgår från förhållandet att det endast finns en församlingskyrka, vilket som en följd av församlingsregleringar snarare är ett undantag idag. Man kan också konstatera att kulturminneslagen inte är anpassad till att kyrkor kan få en ny ägare. Såsom lagen är formulerad är lagskyddet för inventarier i sålda kyrkor mycket svagt, eftersom tillståndsplikt endast gäller för kyrkliga inventarier som tillhör Svenska kyrkan. I samband med Riksantikvarieämbetets framtagande av en vägledning för 4 kap KML bör även behov av ändringar i lagstiftningen uppmärksammas.

63 Arbetet har i huvudsak genomförts efter den metod som beskrivs i *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor – en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan*, Ingrid Schwanborg, Riksantikvarieämbetet 2002.

9. Sammanfattning

De kyrkliga inventarierna utgör en mycket stor och väsentlig del av vårt kyrkliga kulturarv. Sammantaget rör det sig om hundratusentals föremål, från tidig medeltid fram till våra dagar. Kyrkorna har i hög grad föremål som är unika för den kyrka de befinner sig i. I de flesta fall är det fråga om föremål som fyller en viktig funktion i gudstjänstlivet.

Skyddet för de kyrkliga inventarier har hävd alltsedan medeltiden, vilket vittnar om att de länge har betraktats som viktiga delar av kyrkan. Idag regleras vården av inventarierna i huvudsak genom bestämmelserna i kulturminneslagen. Lagskyddet omfattar alla kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde. I varje församling ska det finnas en förteckning över dessa föremål. Kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård ansvarar för inventarieförteckningen och att föremålen vårdas och förvaras väl.

Kulturminneslagen anger endast i liten utsträckning hur inventarieförteckningen ska utformas. Eftersom det i övrigt saknas anvisningar ser församlingarnas förteckningar olika ut. Ofta förekommer att såväl massproducerade förbrukningsvaror som teknisk utrustning inkluderas, vilka inte kan anses vara lagskyddade. Även fast inredning brukar förtecknas trots att det inte behövs. Det råder delade meningar om huruvida inventarier som skyddas av kulturminneslagen ska särredovisas i en särskild förteckning, eller om det räcker att de tydligt markeras, genom en så kallad k-märkning.

Det finns två kriterier för föremål som ska tas med i förteckningen; de ska dels räknas som *kyrkliga inventarier*, dels vara *kulturhistoriskt värdefulla*. Kulturminnesförordningen ger exempel på kyrkliga inventarier. Att avgöra om ett föremål har ett sådant kulturhistoriskt värde som avses i lagen kan vara svårt, särskilt när det gäller yngre inventarier. Det har därför utvecklats en praxis som innebär att föremålet bör vara minst 50 år gammalt, för textilier 30 år. Även om åldersaspekten är betydelsefull ger kulturminneslagen dock utrymme för att även inventarier av konstnärligt värde kan föras upp på förteckningen.

En rad åtgärder är tillståndspliktiga för de kyrkliga inventarier som är uppförda på förteckningen. Ett föremål i förteckningen får inte avyttras, avföras från förteckningen, repareras eller ändras eller flyttas från den plats där det sedan gammalt hör hemma utan länsstyrelsens tillstånd. Tillstånd krävs dock inte för föremål som ägs av någon enskild.

Det primära syftet med en förteckning över kyrkans kulturhistoriskt värdefulla inventarier är att veta vilka föremål som omfattas av kulturminneslagens skydd. Förteckningen är också viktig i händelse av stöld eller annan förlust.

En inventarieförteckning kan vara mer eller mindre omfattande. En utgångspunkt bör vara att föremålen ska kunna identifieras utifrån uppgifterna i förteckningen. Dokumentationen bör därför även omfatta fotografier. Det har blivit allt vanligare att församlingar digitaliserar sina inventarieförteckningar. Flera olika dataprogram finns på marknaden, men inte längre inventarieböcker som förs manuellt. Alla gamla inventarieförteckningar ska på sikt inlämnas till landsarkiven.

Efterlevnaden av kulturminneslagens bestämmelser när det gäller tillsynen av kyrkliga inventarier är generellt sett låg. Stiftet ansvarar för att minst vart sjätte år, och vid byte av inventarieansvariga, kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Detta görs av kontraktsprostarna vid visitationer. I mycket begränsad utsträckning anmäler församlingar inventarieansvariga till länsstyrelsen, samt skickar kopior på förteckningarna efter varje kontroll. Situationen visar att det finns ett stort informationsbehov om gällande bestämmelser. Som alternativ till att skicka förteckningar föreslås här att det förs ett protokoll vid varje kontroll.

Vård och skötsel av kyrkliga inventarier kräver i regel specialkunskaper. En vård- och underhållsplan för kyrkans kulturhistoriskt värdefulla inventarier utgör ett viktigt instrument, samt är en förutsättning för att kyrkoantikvarisk ersättning ska kunna utgå.

De kyrkliga inventariernas lagskydd är ett komplext område. Församlingarna behöver stöd och vägledning i sitt arbete med kyrkliga inventarier och inventarieförteckningar. Gemensamt utformade anvisningar för upprättande av inventarieförteckningar, samt utveckling av ett nationellt system för registrering av inventarier är angelägna framtidsfrågor. En översyn av inventariebestämmelserna i kulturminneslagen bör också övervägas.

10. Referenser

Litteratur

Att vårda en kyrka, redaktör Elisabeth Svalin, Verbum 2004.

Begravningslag (1990:1144).

Brott mot kulturarvet – förebygga, upptäcka och beivra. Redovisning av regeringsuppdrag, Riksantikvarieämbetet 2008.

Brottsplats Kyrkan, Brottsförebyggande rådet 2005.

Estham, Inger, *Kyrkliga textilier – arv, utveckling och vård*, Verbum 1976.

Fädernas kyrkor – och framtidens, Betänkande av 1993 års kyrkobyggnadsutredning, Svenska kyrkans utredningar 1996:1.

Förordning (1942:929) om vården av vissa kyrkliga inventarier.

Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.

Jordabalk (1970:994).

Kulturbistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor – en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan, Ingrid Schwanborg, Riksantikvarieämbetet 2002.

Kulturbistorisk tillsyn över den kyrkliga miljön, Betänkande avgivet av kyrkobyggnadsutredningen, Ds C 1986:11.

Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning, Verbum 2005.

Lag (1988:950) om kulturminnen m. m.

Lag (1998:1593) om trossamfund.

Proposition 1987/88:104 om kulturmiljövård.

Riksantikvarieämbetets allmänna råd till 4 kap. lag (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML) samt förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. (KMF), Kulturrådets författningssamling (KRFS) 2005:2.

Schött, Robert, Göransson, Göran, Hinn, Eskil, *Kyrkolagen: en kortfattad kommentar*, Fritzes 1995.

Staten och trossamfunden, Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven, Betänkande av kommittén angående det kyrkliga kulturarvet, SOU 1997:43.

Staten och trossamfunden, Begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m. m., Proposition 1998/99:38.

Statens insatser för att bevara de kyrkliga kulturminnena, Riksrevisionen, RiR 2008:2.

Svalin Gunnarsson, Elisabeth, *Säkerhetshandbok för kyrkan*, Verbum 2006.

Tillsyn och besiktning av kyrkobyggnader och inventarier, Stiftssamfälligheten i Göteborgs stift, Stiftelsen Västsvensk konservatorsateljé, 1996.

Åkerström, Bo, ”Kyrkogårdar och begravningsplatser – Vad säger lagen?”, Särtryck ur *Västgöta-Dal 1995/96*, Årsbok från Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg.

Otryckta källor

Beskow, Ulrika, Västerås stift, ”Förslag till ändringar i 4 kapitlet Kulturminneslagen”, skrivelse till Riksantikvarieämbetet 2006-03-14.

Beskow, Ulrika, Västerås stift, ”Om inventarieförteckningar i kyrkor”.

Burman, Mattias, Luleå stift, ”Anvisningar angående upprättande av inventarieförteckning, kyrkor”.

Christensson, Inga-Kajsa, Skara stift, ”PM angående inventarieförteckningar”.

Hanneryd, Ola, Länsstyrelsen Jämtland, ”Riktlinjer för upprättande av inventarieförteckning”.

Hoberg, Birgitta, Riksantikvarieämbetet, ”En ny utmaning – kulturminneslagen”, föredrag 1990.

Isaksson, Rickard, Härnösands stift, ”Bilaga till protokoll för Förvisitation och Prostvisitation med förklaringar”.

Isaksson, Rickard, Härnösands stift, ”Kulturarvet - Råd och anvisningar vid upprättande av inventarieförteckning”.

”Kontroll av kyrkliga inventarier enligt KML 4 kap. 8 §”, Västerås stift, dnr DK 31-17-2008.

”Kyrkoantikvarisk ersättning. Villkor och allmänna råd”, dat. 2006-06-07

”Lathund vid prostvisitation”, förslag dat. 2009-07-03.

Länsstyrelsen Hallands län, ”Kopia av inventarieförteckning samt anmälan om utsedda ansvariga att föra förteckningen”, beslut 2007-09-20, dnr 433-15725-07.

”PM för prostvisitationer i Göteborgs stift”, dat. 2006-05-31.

”PM för notarier vid prostvisitationer i Göteborgs stift”, dat. 2006-11-28.

”Redovisning av enkäten rörande vård- och underhållsbehovet för kyrko- byggnader, begravningsplatser m m som är skyddade enligt 4 kap KML”, dat. 2003-09-17.

Riksantikvarieämbetet, ”Allmänna råd för kyrkliga inventarier, Kyrkornas kulturhistoriska och heliga föremål” (arbetsmaterial), Birgitta Hoberg, 1995.

Riksantikvarieämbetet, ”Ansökan om tillstånd till förändring av lejonstolpska gravkoret i Varnhems klosterkyrka, Varnhems socken, Skara kommun”, yttrande till Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2006-04-19, dnr 312-660-2006.

Riksantikvarieämbetet, ”Angående försäljning av kyrkliga inventarier tillhörande Källeryds kapell, Källunga socken, Västergötland samt generella synpunkter gällande avyttring av inventarier”, yttrande till Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2007-09-11, dnr 312-404-2007.

Riksantikvarieämbetet, ”Handbok för 4 kap KML, kyrkliga inventarier” (arbetsmaterial), Ingrid Schwanborg, dat. 2009-09-14.

Riksantikvarieämbetet, ”Kyrkliga textilier – information och råd till församlingar”, informationsblad 1996.

Stiftsstyrelsen, Göteborgs stift, protokoll, 2002-01-16, § 17.

Thylin, Hans-Eric, Göteborgs stift, ”Kyrkliga inventarier”, skrivelse till kyrkoråden 2000.

”Uppdrag och riktlinjer för genomförande av visitationer i Göteborgs stift”, förslag 2007.

Internet

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=212154&ptid=0>, dat. 2009-05-29.

<http://www.lansstyrelsen.se/jamtland/amnen/kulturmiljo/Kyrkor/inventarier/inventarieforteckning.htm>, dat. 2009-06-02.

http://statistik.svenskakyrkan.se/statistik/EkStatPage.aspx?pageID=Ekstat_ak_akmm, dat. 2009-11-12.

<http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=14875&refid=1192>, dat. 2009-12-21.

Informanter

Agnes Kempe, Riksantikvarieämbetet

Aina Mandahl, Lunds stift

Anna Adrian, Kulturvård, Göteborgs universitet

Annika Axén, Fjärås församling

Annika Larsson, Älvsborgs församling

Anna-Johanna von Platen, Inventaria

Ann-Katrin Larsson, Länsstyrelsen Västra Götaland

Bengt Danielsson, Landsarkivet i Lund

Björn Wester, SoftIT SK AB

Cecilia Andersson, Kyrkokansliet i Uppsala

David Edvardsson, K-konservator

Gustav Gustafsson, Östad församling

Gunnar Nordanskog, Linköpings stift

Gösta Mellberg, Hjärtums pastorat

Hans Bergfast, Länsstyrelsen Halland

Inga-Kajsa Christensson, Skara stift

Inge Bredin, Karlstads stift

Ingrid Schwanborg, Riksantikvarieämbetet

Ingvar Bengtsson, Göteborgs stift

Jenny Tingvall, Kyrkoinventarieinventeringen på Gotland

Kristofer Sjöo, Länsstyrelsen Halland
Leif Eriksson, Kyrkans Försäkring AB
Lotti Benjaminsson, Västarvet/Studio Västsvensk Konservering
Mattias Burman, Luleå stift
Mats Herklint, Länsstyrelsen Västra Götaland
Ola Hanneryd, Länsstyrelsen Jämtland
Ola Karlsson, Åsundens församling
Olle Hjortzberg-Nordlund, Frillesås-Gällinge-Idala pastorat
Per Engström, Slöinge pastorat
Petter Torsein, Landsarkivet i Göteborg
Rickard Isaksson, Härnösands stift
Rolf Sundblad, Eniac Data AB
Sune Nemlander, Agrando AB
Thomas Engel, Länsstyrelsen Västra Götaland
Ulrika Beskow, Västerås stift
Waldemar Jönsson, Länsförsäkringar Halland
Åse Aulin, Tynnereds församling

Bilaga 1

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. (utdrag)

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Kyrkliga inventarier

6 § Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl. Lag (1999:304).

7 § För varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier som avses i 6 §. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan.

I varje församling skall det utses två personer som har ansvar för att föra förteckningen. De skall också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen skall anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts. Lag (1999:304).

8 § Stiftet skall minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll skall också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts enligt 7 § andra stycket. Efter varje kontroll skall en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen. Lag (1999:304).

9 § I fråga om ett föremål i förteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen

1. för att avyttra det,
2. för att avföra det från förteckningen,
3. för att reparera eller ändra det, eller
4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

Länsstyrelsen får, i fråga om första stycket 3 och 4, ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder åtgärden. Villkoren får avse hur åtgärden skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålets kulturhistoriska värde minskas. Lag (1999:304).

10 § Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får besikta kyrkliga inventarier.

Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål skall tas upp i förteckningen.

Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen tills vidare ta hand om det eller vidta någon annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas, skall samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne. Lag (1999:304).

Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m. (utdrag)

Kyrkliga kulturminnen

18 § I ärenden enligt 4 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna samråda med stiftet, om det behövs. Förordning (1999:881).

19 § Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap. 6 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. hör bl.a. äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.

20 § har upphävts genom förordning (1999:881).

21 § När länsstyrelsen har fattat beslut eller vidtagit någon åtgärd enligt 4 kap. 10 § andra och tredje styckena lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall stiftet underrättas om beslutet eller åtgärden. Förordning (1999:881).

22 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av 4 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m. m. meddelas av riksantikvarieämbetet.

Kyrkoordning för Svenska kyrkan (utdrag)

40 kap. Kyrkobyggnader

Vård av kyrkobyggnader och deras inventarier

2 § Kyrkobyggnader och deras inventarier skall underhållas så att de kan tjäna sitt ändamål. Av lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. framgår ytterligare bestämmelser om vården av kyrkobyggnader och inventarier.

Kyrkobyggnaderna skall hållas tillgängliga för allmänheten.

Kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvärd, som är ledamot eller ersättare i rådet, ansvarar för kyrkobyggnadernas inventarier i enlighet med bestämmelserna i lagen om kulturminnen m.m. Kyrkoherden får utse någon annan präst i församlingen att ansvara i stället för kyrkoherden.

Bilaga 2

Kontroll av kyrkliga inventarier enligt 4 kap 8 § KML

Kyrka	
Församling	
Inventarieansvariga	Kyrkoherde: Kyrkvård: Annan:
Typ av förteckning	☐ Blandad förteckning ☐ Redovisar endast kulturhistoriskt värdefulla inventarier
Anledning till kontroll	☐ Visitation ☐ Byte av inventarieansvarig
Datum för kontroll	
Föregående kontroll	
Föremål som saknas	
Kommentar ang. förvaring och vårdbehov	
Övrigt	
Kontroll genomförd av	
Vidimeras av ansvarig prost	
Kopia till	Göteborgs stift Länsstyrelsen i Hallands län/Västra Götalands län

Anteckningar

Anteckningar

